

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 14.11.2020 Kabul/Accepted: 30.11.2020

Sanat ve Edebiyat Makalesi/Art and Literature Article, s./pp. 333-358

BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK ÇALIŞMALARINDA FENNÎ DÎVÂNİⁱ

Ebru Alibazⁱⁱ

Öz

Bu çalışma, Fennî Dîvânı ile TEBDİZ sistemi platformunda hazırlanan Fennî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük) esas alınarak hazırlanmıştır. Dîvân'ın, bağlamli dizini (concordance) ve işlevsel sözlüğü, belirli sözlük maddelerinden teşekkül etmektedir. Bu sözlük maddeleri Dîvân'ın her bir kelimesinin ayıklanması, seçilmesi veya birleştirilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Billhassa bu maddelerin, bağlamli (context) dikkate alınarak dizinleri oluşturulmuştur. Dizinleri oluşturulan bu sözlük maddeleri ise; klasik sözlüklerden ziyade pek çok dil ögesini ihtiva etmektedir. Dolayısıyla çalışmada, manalandırılan bu ögelerden yola çıkılarak Fennî Dîvânı'nın söz varlığı ve mana dünyası ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte çalışma, Mehmed Saîd Fennî'nin hayatı, edebî kişiliği ve üslubuna dair bilgileri ihtiva etmektedir. Sonuç olarak Klasik şiirin kendine has üslubu ile Klasik şairlerin idealize ettikleri dünyanın izlerini taşıyan Fennî Dîvânı'ndaki edebî malzemeler gün yüzüne çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Fennî, Fennî Dîvânı, Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük, TEBDİZ.*

In Concordance and Functional Dictionary Studies Fennî's Dîvân

Abstract

This study is based on the Fennî's Divan and the Glossary of Fennî's Dîvân (Concordance and Functional Glossary) prepared on the TEBDİZ system platform. Concordance and functional glossary of the Dîvân consists of certain dictionary articles. These dictionary items are arranged as extracting, selecting or combining each word of the Dîvân. Particularly, the items, indexes have been created by considering their contexts. As for the glossary articles whose indexes are created; it contains many language elements rather than classical dictionaries. Therefore, in the study, the vocabulary and meaning world of the Fennî's Dîvân was revealed based on these meaning elements that are interpreted. However this, the study contains information on the life, literary personality and style of Mehmed Saîd Fennî. As a result, the literary materials in the Fennî's Dîvân, bearing the traces of the world idealized by Classical poets with the unique style of Classical poetry, were brought to light.

Keywords: *Fennî, Fennî's Dîvân, Concordance and Functional Glossary, TEBDİZ.*

ⁱ Bu makale, "Fennî Dîvânı Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük" adlı yüksek lisans tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

ⁱⁱ Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ebrualibaz@gmail.com., ORCID ID: 0000-0002-2004-9392

Giriş

Klasik Türk Edebiyatı; Türk Edebiyatının, varlığını asırlar boyunca sürdüren köklü ve geniş bir medeniyetin ve farklı edebiyat geleneklerinin etkisiyle gelişen bir dönemini teşkil etmektedir. Bilhassa başlangıçtan itibaren İslamî kültürün etkisinin oldukça fazla hissedildiği bir dönem olarak kendini göstermektedir. Bu anlamda, *“Türk Edebiyatının umumî gelişimi içinde, nazarî ve estetik esaslarını İslamî kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars Edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça ve Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir”* (Akün, 1994, s. 389).

Bilhassa şiir alanında, bu şiirleri, muayyen kalıplar ve birtakım kaideler doğrultusunda oluşturmaya çalışan Klasik Türk şâirlerinin, bu dar çerçevede, geniş bir âlem oluşturması hiç şüphesiz sınırlı kelimelere, sınırsız bir mana âlemi yüklemekle mümkün olmuştur. İşte bu da okuyucuya/dinleyiciye kapalı bir âlemin kapılarını aralamaktadır ki kapalı olan bu âleme girmenin yolu, Klasik şiirdeki birtakım usullerin bilinmesinden geçmektedir. Bununla birlikte bir okunuşta anlaşılamayan ve farklı kültürlerin kelime hazinesi ve dil geleneğini, üslubunu içerisinde barındıran Klasik Türk şiirinin kendisine has birtakım imgeler, mazmunlar, tasavvufî ve mecazî anlamlarla yüklü geleneğini bir çırpıda kavramak ve mana vermek elbette kolay değildir. Dolayısıyla kendisine mahsus bir özelliğe sahip olan ve edebiyatımızın geniş ve zengin bir alanını teşkil eden Klasik Türk Edebiyatı metinlerini anlamaya ve bu metinlerden istifade etmeye yönelik yapılan pek çok hacimli ve kapsamlı çalışma bulunmaktadır. Bu doğrultuda tahlil, tenkit, şerh vb. yapılan çalışmalardan farklı olarak ve bu çalışmalara dahi kaynaklık edebilecek nitelikte olan çalışmalar vardır ki hiç şüphesiz bunlardan biri de sözlüklerdir. Evvela sözlük (*lexicon*) terimi; *“Bir dildeki sözlüksel terimlerin tümünü ya da bir bölümünü, genellikle abecesel düzene, kimi durumlarda da konulara ya da kavramsal alanlara göre tanımları, tanımları, söylenişleri, kökenleri, kullanımları, dil bilgisi ulamları, eş anlamlıları vb. ya da bir başka dildeki karşılıklarıyla sunan yapıt”* (Vardar, 2002, s. 183) anlamına gelmektedir. Buna göre sözlükler, bir dildeki söz varlığını çeşitli şekillerde ortaya koyan bir eser niteliği taşımaktadır ve o dili teşkil eden dil unsurlarını gözler önüne sermektedir. Dil içerisindeki çeşitli tür ve muhtevadaki sözcükleri içeren klasik yahut genel sözlükler bulunduğu gibi daha özel bir alana ya da amaca hizmet etmek için oluşturulan sözlük çalışmaları da bulunmaktadır. Klasik Türk Edebiyatına has pek çok sözlük çalışması mevcut olup söz konusu çalışmalar bu alana dair terim, kavram, sözcük ve sözcük gruplarını ihtiva etmektedir. Bu anlamda bilhassa Klasik Türk Edebiyatı metinleri esas alınarak yapılan en kapsamlı sözlük çalışması *“Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ)”* adlı sözlük projesidir. Zira bu çalışma, Klasik Türk Edebiyatındaki pek çok manzum ve mensur metni içeren bir sözlük çalışması olup dev gibi bir birikime sahip olan Klasik Türk Edebiyatı metinlerinin fasikül fasikül sözlüklerinin hazırlanarak bir platformda birleştirilmiş hâlidir. TEBDİZ, pek çok lisansüstü öğrenci ya da akademisyeni, birbirinden farklı eserlerle aynı platformda bir araya

getirip benzer ya da farklı verilerin işlenmesiyle, elektronik ortamda, metinlerin sözlüklerinin oluşturulduğu geniş bir sahadır. Bu sözlükler, belirli bir eseri baz alarak bu eserin söz varlığının tamamını oluşturan unsurları (kelime, terkip, atasözü ve deyim, âyet ve hadis, kelâm-ı kibâr, bağlaç ve edat, Arapça ve Farsça ibareler vs.) içermekte olup söz konusu unsurlar doğrultusunda sözlük maddeleri oluşturulmaktadır. Verilerin işlenmesi neticesinde alfabetik olarak dizini oluşturulan bu sözlük maddelerine ise bağlamları dikkate alınarak mana verilmektedir. Zira manayı belirleyici kılan bağlamıdır. *Bağlam (context)*; “Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını değerini belirleyen birim ya da birimler bütünü” anlamına gelmektedir (Vardar, 2002, s. 31). Dolayısıyla dil bilgisel bir tabirle, çalışmalarda, bağlam olarak nitelendirilen bu dizil/dizim/paradigma veya örnekler, anlam veya anlamları belirleyen öğelerin bütünüdür. *Bağlamlı dizin (concordance)* ise; “Sözlük bilgisinde bağlamıyla birlikte sunulan sözcüklerin oluşturduğu abecesel dizeldir. Bağlamlı dizinler öğelerin işlevlerini belirleme olanağı verdiğiinden araştırmalara büyük kolaylık sağlayan araçlardır” (Vardar, 2002, s. 32).

Tüm bu özellikler göz önünde bulundurularak elektronik bir ortamda TEBDİZ sistemine işlenip geniş veriler elde edilen eserlerden biri Dîvânlardır. Dîvân, başlangıçta seçme şiirlerin toplandığı mecmua yani antoloji anlamında kullanılmış olup daha sonra anlam daralmasına uğrayarak sadece bir şairin klasik nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerini topladığı eserlerin adı olmuştur (İsen, Horata, Macit, Kılıç ve Aksoyak, 2017, s. 25). Oluşturulan bu Dîvânlar; dönemin sosyal, kültürel ve edebî mirasını taşımakla birlikte yine dönemin özelliklerini yansıtan şairin mana dünyasını, kelime hazinesini, edebî görüş ve dünya görüşünü ortaya koyan hacimli eserlerdir. Yozgatlı Mehmed Saîd’in, *Fennî Dîvânı*¹ da söz konusu özellikleri ihtiva etmektedir. Üzerinde çalışılmakta olan *Fennî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlük)* adlı çalışma bu özelliklerin ortaya çıkarılması adına önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bahsi geçen sözlük çalışmasına; nazım şekilleri dikkate alınarak TEBDİZ sistemine Dîvân’daki şiirlerin yüklenmesiyle başlanmıştır. Birtakım yöntemler ve aşamalar doğrultusunda bu elektronik ortamda sözlük maddeleri oluşturulmuş ve bağlamları dikkate alınarak manalandırılmıştır. Bu sözlük maddeleri, tek başına bir anlam ifade etmeyen edatlardan tutup bağlaçlar, ünlemler, âyet ve hadisler, atasözü ve deyimlerden kelime gruplarıyla Arapça ve Farsça ibarelere kadar pek çok dil ögesini ihtiva etmektedir. Aynı zamanda Dîvân’da şair, âlim, filozof, dinî ve tasavvufî şahsiyetler vb. gibi pek çok şahsiyetlere, varlıklara, yer/mekânlara yer verilmiş olup bu unsurlar oluşturuldukları kelime grubu veya terkiplerle yahut müstakil bir şekilde sözlük maddelerinde yerini almaktadır. Bu makalede de söz konusu sözlük çalışmasından istifade edilmiş olup bu sözlük çalışmasından elde edilen veriler doğrultusunda bilgi aktarımı sağlanmıştır. İki bölümden oluşan bu çalışmada; ilk bölümde Mehmed Saîd Fennî’nin hayatı, dünya görüşü, edebî kişiliği, dili ve üslubu, eserlerini içermekte olup ikinci bölüm ise Dîvân’ın şekil, tür ve üslup özellikleri ile alakalı bilgileri ihtiva etmektedir.

¹ Ali Şakir Ergin’in tek nüshası elinde bulunan Fennî Dîvânı’nın yeni harflerle neşri niteliğindeki eseri (Ergin, 1996).

1. Mehmed Saîd Fennî'nin Biyografisi

1.1. Hayatı

Asıl adı Mehmed Saîd olan Yozgatlı Fennî, Klasik Türk Edebiyatının son dönemini temsil eden kıymetli şairlerindendir. Yozgat'ta doğan Fennî'nin babası, Yozgat eşrafından Kadızade Hacı Sâdık Efendi'dir. Tahsilini Yozgat'ta "Demirli Medresede"²de tamamlayan şair, ilk memuriyetine yine aynı yerde başkâtiplik yaparak başlamış olup daha sonra muhtelif yerlerde memuriyetini sürdürmüştür. Ankara valisi olan Abidin Paşa'ya gönderdiği bir şiirle Paşa'nın dikkatini çeken Fennî, onun iltifatına mazhar olarak terfi ettirilip Ankara'ya getirilmiş ve "Ankara Valiliği Vergi Başkâtipliği" ve "Tahrirat Kâtipliği" yapmıştır. Maarif Nâzırı Memdûh Paşa'nın iltifatına mazhar olarak da "Valilik İdare Meclisi Başkâtipliği"ne getirilmiştir.³ Aynı zamanda edebiyat ve hat dersleri de vermiştir. Emekli olduktan ya da başka bir rivayete göre bulunduğu mevkiden memnun olmadığı için istifa ettikten bir müddet sonra Ankara'da vefat etmiştir.⁴

Fennî, şair kimliğinin yanı sıra aynı zamanda iyi bir hattat ve hakkâktır. Farklı zeminler üzerine ustalıklı kazıdığı mühürleri, talik yazı ile yazdığı dualar ve yazıları olduğu bilinmektedir (İnal, 1988, s. 387-388). Bizzat elde bulunmasa da kâğıt üzerine basılı olan bu örneklerinden bazıları günümüze kadar ulaşabilmiştir (Ergin, 2002, s. 160-166).

1.2. Dünya Görüşü

Klasik Türk Edebiyatında, her dönemde kendini sıkça gösteren tasavvuf anlayışının XIX. yüzyıl şairlerine de sirayet eden bir anlayış olduğu görülmektedir. Tasavvuf, bu dönem şairlerinin beslendiği önemli şiir kaynaklarından biri olma özelliğini devam ettirmiş ve özellikle çeşitli tarikatlara mensup şairlerin fazlalığı oranına paralel olarak dinî-tasavvufî şiirlerin sayısında da artma olmuştur. Herhangi bir tarikata mensup olmayan şairler ise tasavvufî terminolojiden istifade etmiştir (Şentürk ve Kartal, 2014, s. 566). Bu dönemde, mutasavvıfane şiirler yazan Fennî de dini bütün bir aileden gelen vasıflarıyla tasavvuf yoluna bağlanmış ve Nakşibendî tarikatını benimsemiştir. Bu tarikatın kurucusu olan Bahâeddîn Nakşibend'e yazdığı kasidesinde (K. 32), ondan ölmüş olarak bahsetmenin bir galat olacağını onun hâlâ yaşadığını, cihana rehber olmaya devam ettiğini ifade etmektedir;

*Mürde-diller mürde derlerse galattır mutlakâ
Zindedir hâlâ verir kâr-ı cihâna temşiyet (K. 32/4)*

Bununla birlikte Nakşibendî şeyhi olan Ahmed Hüsameddin Efendi'ye intisap etmiş olup ona olan bağlılığını ise kendisine yazdığı kasidelerinde açıkça ifade etmektedir (K. 33, K. 34).

² 1753 yılında kurulmuş olan ilk üniversite ve Yozgat'ın imarında ilk önemli adım olan medrese (Koç, 2013, s. 561).

³ A.Ş. Ergin (kişisel iletişim, 30 Ekim 2020).

⁴ Tezkireler ve buna muadil pek çok kaynak taranmış olup Fennî'ye dair bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte (İnal, 1988, s. 387) kaynağında; Fennî maddesine, ayrıntılı bilgi içermemekle beraber, yer verilmiş olup bu bilgiler ve Ergin, 1996, s. V) kaynağındaki bilgilerden istifade edilmiştir.

Edebî Kişiliği

1.2.1. Şair kimliğinin teşekkülü, tekâmülü ve yakınlarının etkisi.

Hayatı boyunca kâtiplik ve öğretmenlik gibi çeşitli memuriyetleriyle Yozgat, Kayseri, Ankara gibi muhtelif yerlerde bulunmuş olan Fennî, aynı zamanda bu yerlerde edebiyat camiasıyla da yakından ilgilenmiştir (Ergin, 1995, s. 349). Edebiyatla bağı, bu camiayla sınırlı kalmayıp küçük yaşlara dayanan Fennî'nin şiir alanındaki asıl kâbiliyeti, ailesi ve yakınlarının- "Sâdikî" babası Sâdik Efendi, "Aşkî" kardeşi Mahmud Efendi, amcası Âsım, amcazadesi Ömer Ragıp Efendi gibi- etkisiyle küçük yaşlarda oluşmaya başlamıştır. Zamanla onlar kadar kâbiliyetli bir şair olan Fennî, yakınlarından da takdir görmüştür. Bilhassa Fennî'nin şiir söylemekteki kâbiliyetine bizzat babası da şahit olmuş ve Fennî, onun takdirini kazanmıştır. Aynı zamanda Fennî'nin babası, kardeşi ile birlikte söylediği bir müşterek gazel bulunmakta olup bir ailedeki bu üç kâbiliyetli şairin söylediği o meşhur gazelin son beyiti ise şöyledir;

*O sırrı Aşkiyâ erbâb-ı zâhir eylemez idrâk
"Ne ki Sâdik kelâmım var" "Sa'îd söyler şifâhımdan" (G. 245)*

1.2.2. Fennî'yi etkileyen şairler.

İlk şiirlerinde yakınlarının tesiri altında kalan Fennî, daha sonra kendi şiir anlayışını geliştirerek yetkin şiirler meydana getirmiştir. Öyle ki bir süre sonra Klasik Türk Edebiyatının en meşhur ve güçlü şairlerinden *Fuzûlî*, *Bâkî*, *Nâbî* ve *Nedîm*'in şiirlerinden etkilenip onların şiirlerine tahmis ve nazireler yazmış ve böylece onlar kadar yetkin şiirler yazdığını ispatlamıştır. Bilhassa XVII. yüzyılın güçlü şairlerinden *Nâbî*'nin "bu" redifli meşhur Na't-ı Şerîfine yazmış olduğu tahmis övgüyle bahsedilmektedir;

*Medâr-ı gavs-i vuslat hayyiz-i 'arş-ı i 'tilâdır bu
Makâm-ı fevz ü rahmet mahfel-i feyz ü rızâdır bu
Ne rütbe 'arz-ı ta 'zîmâta sa 'y etsen sezâdır bu
Sakın terk-i edebden küy-ı mahbûb-ı Hudâdır bu
Nazargâh-ı İlâhîdir makâm-ı Mustafâdır bu (TH. 1/1)*

Bu tahmisin yanı sıra Fennî'nin; II. Abdülhamid Dönemi'nde Dâhiliye Nâzırı olan Memduh Paşa (TH. 2), Abdülcebbârzâdelerden Merhum Hacı Osman Bey (TH. 3), Kayserili Gâlib Çivicizâde Efendi (TH. 4), Kayserili Gübgüzbâde Ahmed Mithad Efendi (TH. 5), Kayserili Gübgüzbâde Rif'at Efendi (TH. 6) gibi şairlerin gazellerine tahmisleri de bulunmaktadır.

Dîvân şiirinde, bir şaire saygı duyulduğunu, onun şiirlerinin ve üslubunu beğenildiğini anlatmak için yazılan nazire yazma geleneğine Fennî'nin şiirlerinde de rastlanmaktadır. XVI. yüzyılın meşhur şairlerinden *Bâkî*'nin bir gazeli (G. 243) ile *Sırrı Paşa*⁵ nin bir gazeline (G. 244) birer nazire yazmış ve XVIII. yüzyıl şairlerinden olan *Balkesirli Râsîh*'in meşhur "üstüne" redifli gazelini Fennî, bir gazeliyle tanzir etmiştir (G. 206). Fennî'nin,

⁵ Bir edip, şair ve âlim olan Ankara valisi Giritli Sırrı Paşa (1844-1895).

bu gazelin yanı sıra başka bir gazelinde aynı redifi kullandığı da görülmektedir (G. 181). Ayrıca Fennî, "...isterim" redifli bir gazelinde şehrin(?) şairlerinden diye bahsettiği alaybeyi Agah Paşa'nın bir gazelinin tanzir etmiş (G. 157), "benzetirim" redifli bir gazelinde de Sivas valisi Reşîd Paşa'ya da bir nazire yazmıştır (G. 158).

Tahmis ve nazirelerinin yanı sıra, Dîvân'ında iki Taştir'i bulunan Fennî, *Konya Nâibi Sâmih Efendi* ve *Çapanzâde Edip Bey*'in gazeline taştir yazmıştır (TŞ. 1, TŞ. 2).

1.2.3. Fennî'nin etkilediği şairler.

Fennî'nin, kendisinden evvelki şairlerin tesiri altında kalmasıyla birlikte onun şiirlerinden etkilenen şairler de bulunmaktadır. *Hulûsî Bitlisî Aktürk* (1881-1967), Fennî'nin şiirlerini tükenmez bir hazine ve sönmez bir güneşe benzetmekte ve güçlü şiirler yazdığını ifade etmektedir (Ergin, 1996, s. X). Yozgat'ta yetişen şairlerden biri olup asıl adı Mustafa Edib olan *Çapanzâde Edip Bey* (1859-1925); (Abdulkadiroğlu ve Özkan, 1994, s. 53). de bir gazelinde Fennî'nin kendinden üstün olduğunu itiraf etmektedir (Ergin, 1996, s. XI). Yine Yozgat'ta yetişip "Hıfzî" mahlasıyla şiirler yazan *Hâfız Ethem Efendi*'nin Fennî'nin şiirlerine nazireler yazdığı bilinmekle birlikte (Ergin, 1996, s. XI), bu iki hemşehri şairin müşterek söylediği gazeller de bulunmaktadır. Bahsi geçen gazellerden ikisi Dîvân'da mevcuttur (G. 247, G. 248). Bu gazellerin dilindeki lezzet, belîğ ve fasih söyleyiş her okuyanı etkiler niteliktedir;

Haftıyyen Hıfziyâ bir dilbere 'âşık mısın bilmem
Niçün Fennî gibi şâm ü seherde nâle-zensin sen (G. 247/8)⁷

Bununla birlikte Fennî'nin kendisi gibi şair olduğu bilinen bir başka akrabasının ise kendi adını mahlas olarak kullanan amcası Âsım olduğu bilinmektedir.⁸ Şair Âsım'ın Fennî ile Hıfzî'nin müşterek söylediği gazellerinden birine ("sen" redifli gazel), yazdığı tahmisi de Dîvân'da mevcuttur (TH. 8).

1.3. Eserleri

Mehmed Saîd Fennî'nin elde bulunan tek eseridir "Dîvân"ıdır. Kaybolduğu zannedilen Dîvân'ının orijinali, Fennî'nin damadı Ali Haydar Ocakçioğlu tarafından ortaya çıkarılmış ve neşri için 1989 yılında Ali Şakir Ergin'e bahşedilmiştir. Bu Dîvân haricinde, Dîvân'ın müsveddesi mesabesinde olan iki hacimli küçük defter ile birlikte Ali Şakir Ergin'in yıllarca halk arasından derleyerek elde ettiği müstakil kâğıt parçalarına yazılmış şiirler de mevcuttur. Tüm bu kaynakların karşılaştırılmasıyla *Fennî Dîvânı*,⁹ Ali Şakir Ergin tarafından büyük bir külfetle hazırlanıp yeni harflerle 1996 yılında neşredilmiştir (Ergin, 1996, s. XII-XIII). Bunun yanı sıra Fennî'nin Abdurrahman Câmî'nin (1414-1492) "*Bahâristân*" adlı eserini Farsçadan tercümesiyle birlikte henüz üzerine bir çalışma yapılmamış münşeât örnekleri olan mektup müsveddeleri ile tâlik, sülüs ve nesih yazı örnekleri ve hakkettiği mühür örnekleri olduğu bilinmekle birlikte ne Bahâristân tercümesi ne de münşeât örneklerine ulaşılmış olup

⁶ İsmi zikredilen Agah Paşa'nın, Ankara'da alaybeyliği yapan Osman Agah Paşa olduğu düşünülmektedir.

⁷ İlk mısra Hıfzî, ikinci mısra Fennî'ye aittir.

⁸ A.Ş. Ergin (kişisel iletişim, 25 Nisan 2020).

⁹ Dîvân'ın tek nüshası, Ergin'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır.

kaybolduğu düşünülmektedir.¹⁰

2. Fennî Dîvânı'nın Şekil, Tür ve Üslup Yönünden İncelenmesi

2.1. Nazım Şekilleri ve Nazım Türlerine Dair Tespitler

Ali Şakir Ergin tarafından yeni harflerle neşredilen ve iki yüz altmış dokuz sayfadan teşekkül eden Fennî Dîvânı (1996);

- 13 Tevhit ve Münacat, 10 Naat (+1) ve diğerleri de din ve devlet büyüklerine yazılan 50 (+1) *Kaside*,
- 4 Muhammes, 8 Tahmis (+1), 4 Müseddes, 3 Müsebba, 1 Müsemmen, 2 Taştir, 9'u Şarkı olmak üzere 31 (+1) *Musammat*,
- 4'ü Müşterek¹¹ olup 3'ü de Mersiye¹² nazım türünde yazılan 251 (+2) *Gazel*,
- 3 *Müstezat*,
- 22 *Tarih*,
- 1 *Muamma*,
- 24 *Kıt'a*
- 31 *Müfredat (Beyitler)*,
- 1 İlahi ve 4 Güzelleme nazım türünde *hece vezni ile yazılan 5 şiir*,
- 1'i Arapça, 3'ü Farsça olmak üzere *eski harflerle neşredilen 4 şiiri*

ihtiva etmektedir. Hece vezni ile yazılan beş şiir, "Diğer" olarak adlandırılmıştır. Dîvân'ın sonunda bulunan ve eski harflerle neşredilen biri Arapça ve üçü Farsça olarak neşredilen dört şiir de yeni harflerle yazılarak Türkçeye tercüme edilip bu dört şiirden Arapça olanın nazım türü Naat olup esasen bu şiirin 20. kasidenin devamı olup da Arapça olması sebebiyle ayrı yazıldığı dipnotta bildirilmektedir (Ergin, 1996, s. 267). Bu gerekçe ile şiir, ayrı bir kaside şeklinde ele alınarak *kasideler* eklenirken¹³ Farsça olan üç şiirden biri *tahmis*,¹⁴ diğer ikisi de *gazel*¹⁵ olmak üzere bu nazım şekillerine ilave olarak numaralandırılmıştır. Bu ilaveler ve değişiklikler ile birlikte Dîvân'da birbiri ardına sıralanan şiirler, nazım şekillerine göre yeniden numaralandırılmış olup şiirlerin yeni numaraları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Tablo başlıklarında, sırasıyla Dîvân'daki bölümler dikkate alınarak kasidelerden başlandığı için kasidelerin numaraları aynı kalmak üzere, numaralandırma işlemi musammatlardan başlatılmıştır.

¹⁰ A.Ş. Ergin (kişisel iletişim, 13 Eylül 2020).

¹¹ G. 245, 246, 247, 248 olarak numaralandırılmıştır.

¹² G. 249, 250, 251 olarak numaralandırılmıştır.

¹³ K. 51 olarak numaralandırılmıştır.

¹⁴ TH. 9 olarak numaralandırılmıştır.

¹⁵ G. 252, 253 olarak numaralandırılmıştır.

Tablo 1. Yeni nazım numaraları

1			2			3		
Eski sıra no.	Nazım şekilleri	Yeni sıra no.	Eski sıra no.	Nazım şekilleri	Yeni sıra no.	Eski sıra no.	Nazım şekilleri	Yeni sıra no.
Musammatlar			CLXXVII	G.	105	CCCVI	G.	234
LI	Muhammes	1	CLXXVIII	G.	106	CCCVII	G.	235
LII	MH.	2	CLXXIX	G.	107	CCCVIII	G.	236
LII	MH.	3	CLXXX	G.	108	CCCIX	G.	237
LIV	MH.	4	CLXXXI	G.	109	CCCX	G.	238
LV	Tahmis	1	CLXXXII	G.	110	CCCXI	G.	239
LVI	TH.	2	CLXXXIII	G.	111	CCCXII	G.	240
LVII	TH.	3	CLXXXIV	G.	112	CCCXIII	G.	241
LVIII	TH.	4	CLXXXV	G.	113	CCCXIV	G.	242
LIX	TH.	5	CLXXXVI	G.	114	CCCXV	G.	243
LX	TH.	6	CLXXXVII	G.	115	CCCXVI	G.	244
LXI	TH.	7	CLXXXVII	G.	116	Müşterek gazeller		
LXII	TH.	8	CLXXXIX	G.	117	CCCXVII	G.	245
LXIII	Müseddes	1	CXC	G.	118	CCCXVIII	G.	246
LXIV	MD.	2	CXCI	G.	119	CCCXIX	G.	247
LXV	MD.	3	CXCII	G.	120	CCCXX	G.	248
LXVI	MD.	4	CXCIII	G.	121	Müstezatlar		
LXVII	Müsebbâ	1	CXCIV	G.	122	CCCXXI	Müstezat	1
LXVIII	MB.	2	CXCV	G.	123	CCCXXII	MT.	2
LXIX	MB.	3	CXCVI	G.	124	CCCXXIII	MT.	3
LXX	Müsemmen (MM.)	1	CXCVII	G.	125	Mersiyeler		
LXXI	Taştir	1	CXCVIII	G.	126	CCCXXIV	G.	249
LXXII	TŞ.	2	CXCIX	G.	127	CCCXXV	G.	250
LXXII	TŞ.	2	CC	G.	128	CCCXXVI	G.	251
Gazeller			CCI	G.	129	CCCXXVII	Tarihler	
LXXIII	Gazel	1	CCII	G.	130	a	Tarih	1
LXXIV	G.	2	CCIII	G.	131	b	T.	2
LXXV	G.	3	CCIV	G.	132	c	T.	3
LXXVI	G.	4	CCV	G.	133	d	T.	4
LXXVII	G.	5	CCVI	G.	134	e	T.	5
LXXVIII	G.	6	CCVII	G.	135	f	T.	6
LXXIX	G.	7	CCVIII	G.	136	g	T.	7
LXXX	G.	8	CCIX	G.	137	h	T.	8
LXXXI	G.	9	CCX	G.	138	ı	T.	9
LXXXII	G.	10	CCXI	G.	139	i	T.	10
LXXXIII	G.	11	CCXII	G.	140	j	T.	11
LXXXIV	G.	12	CCXIII	G.	141	k	T.	12
LXXXV	G.	13	CCXIV	G.	142	l	T.	13
LXXXVI	G.	14	CCXV	G.	143	m	T.	14
LXXXVII	G.	15	CCXVI	G.	144	n	T.	15
LXXXVIII	G.	16	CCXVII	G.	145	o	T.	16
LXXXIX	G.	17	CCXVIII	G.	146	ö	T.	17
CX	G.	18	CCXIX	G.	147	p	T.	18
CXI	G.	19	CCXX	G.	148	r	T.	19
CXII	G.	20	CCXXI	G.	149	s	T.	20

CXIII	G.	21	CCXXII	G.	150	ş	T.	21
CXIV	G.	22	CCXXIII	G.	151	t	T.	22
CXV	G.	23	CCXXIV	G.	152	Şarkılar		
CXVI	G.	24	CCXXV	G.	153	CCCXXVII	Şarkı	1
CXVII	G.	25	CCXXVI	G.	154	CCCXXIX	Ş.	2
CXVIII	G.	26	CCXXVII	G.	155	CCCXXX	Ş.	3
CXIX	G.	27	CCXXVIII	G.	156	CCCXXXI	Ş.	4
C	G.	28	CCXXIX	G.	157	CCCXXXII	Ş.	5
CI	G.	29	CCXXX	G.	158	CCCXXXII	Ş.	6
CII	G.	30	CCXXXI	G.	159	CCCXXXI	Ş.	7
CIII	G.	31	CCXXXII	G.	160	CCCXXXV	Ş.	8
CIV	G.	32	CCXXXIII	G.	161	CCCXXXV	Ş.	9
CV	G.	33	CCXXXIV	G.	162	Muamma		
CVI	G.	34	CCXXXV	G.	163	CCCXXXVII	Muamma	1
CVII	G.	35	CCXXXVI	G.	164	CCCXXXVIII Kıt'alar		
CVIII	G.	36	CCXXXVII	G.	165	*	Kıt'a	1
CIX	G.	37	CCXXXVIII	G.	166	*	KT.	2
CX	G.	38	CCXXXIX	G.	167	*	KT.	3
CXI	G.	39	CCXL	G.	168	*	KT.	4
CXII	G.	40	CCXLI	G.	169	*	KT.	5
CXIII	G.	41	CCXLII	G.	170	*	KT.	6
CXIV	G.	42	CCXLIII	G.	171	*	KT.	7
CXV	G.	43	CCXLIV	G.	172	*	KT.	8
CXVI	G.	44	CCXLV	G.	173	*	KT.	9
CXVII	G.	45	CCXLVI	G.	174	*	KT.	10
CXVIII	G.	46	CCXLVII	G.	175	*	KT.	11
CXIX	G.	47	CCXLVIII	G.	176	*	KT.	12
CXX	G.	48	CCXLIX	G.	177	*	KT.	13
CXXI	G.	49	CCL	G.	178	*	KT.	14
CXXII	G.	50	CCLI	G.	179	*	KT.	15
CXXIII	G.	51	CCLII	G.	180	*	KT.	16
CXXIV	G.	52	CCLIII	G.	181	*	KT.	17
CXXV	G.	53	CCLIV	G.	182	*	KT.	18
CXXVI	G.	54	CCLV	G.	183	*	KT.	19
CXXVII	G.	55	CCLVI	G.	184	*	KT.	20
CXXVIII	G.	56	CCLVII	G.	185	*	KT.	21
CXXIX	G.	57	CCLVIII	G.	186	*	KT.	22
CXXX	G.	58	CCLIX	G.	187	*	KT.	23
CXXXI	G.	59	CCLX	G.	188	*	KT.	24
CXXXII	G.	60	CCLXI	G.	189	CCCXXXI	Müfredat (Beyitler)	
CXXXIII	G.	61	CCLXII	G.	190	*	Müfret	1
CXXXIV	G.	62	CCLXIII	G.	191	*	MF.	2
CXXXV	G.	63	CCLXIV	G.	192	*	MF.	3
CXXXVI	G.	64	CCLXV	G.	193	*	MF.	4
CXXXVII	G.	65	CCLXVI	G.	194	*	MF.	5
CXXXVIII	G.	66	CCLXVII	G.	195	*	MF.	6
CXXXIX	G.	67	CCLXVIII	G.	196	*	MF.	7
CXL	G.	68	CCLXIX	G.	197	*	MF.	8
CXLI	G.	69	CCLXX	G.	198	*	MF.	9
CXLII	G.	70	CCLXXI	G.	199	*	MF.	10

CXLIII	G.	71	CCLXXII	G.	200	*	MF.	11
CXLIV	G.	72	CCLXXIII	G.	201	*	MF.	12
CXLV	G.	73	CCLXXIV	G.	202	*	MF.	13
CXLVI	G.	74	CCLXXV	G.	203	*	MF.	14
CXLVII	G.	75	CCLXXVI	G.	204	*	MF.	15
CXLVIII	G.	76	CCLXXVII	G.	205	*	MF.	16
CXLIX	G.	77	CCLXXVIII	G.	206	*	MF.	17
CL	G.	78	CCLXXIX	G.	207	*	MF.	18
CLI	G.	79	CCLXXX	G.	208	*	MF.	19
CLII	G.	80	CCLXXXI	G.	209	*	MF.	20
CLIII	G.	81	CCLXXXII	G.	210	*	MF.	21
CLIV	G.	82	CCLXXXIII	G.	211	*	MF.	22
CLV	G.	83	CCLXXXIV	G.	212	*	MF.	23
CLVI	G.	84	CCLXXXV	G.	213	*	MF.	24
CLVII	G.	85	CCLXXXVI	G.	214	*	MF.	25
CLVIII	G.	86	CCLXXXVII	G.	215	*	MF.	26
CLIX	G.	87	CCLXXXVIII	G.	216	*	MF.	27
CLX	G.	88	CCLXXXIX	G.	217	*	MF.	28
CLXI	G.	89	CCXC	G.	218	*	MF.	29
CLXII	G.	90	CCXCI	G.	219	*	MF.	30
CLXIII	G.	91	CCXCII	G.	220	*	MF.	31
CLXIV	G.	92	CCXCIII	G.	221	Hece vezni ile yazılan şiirler		
CLXV	G.	93	CCXCIV	G.	222	CCCXL	Diğer	1
CLXVI	G.	94	CCXCV	G.	223	CCCXLI	D.	2
CLXVII	G.	95	CCXCVI	G.	224	CCCXLII	D.	3
CLXVIII	G.	96	CCXCVII	G.	225	CCCXLIII	D.	4
CLXIX	G.	97	CCXCVIII	G.	226	CCCXLIV	D.	5
CLXX	G.	98	CCXCIX	G.	227	Arapça ve Farsça şiirler		
CLXXI	G.	99	CCC	G.	228	CCCXLV	K.	51
CLXXII	G.	100	CCCI	G.	229	CCCXLVI	G.	252
CLXXIII	G.	101	CCCII	G.	230	CCCXLVII	TH.	9
CLXXIV	G.	102	CCCIII	G.	231	CCCXLVIII	G.	253
CLXXV	G.	103	CCCIV	G.	232			
CLXXVI	G.	104	CCCV	G.	233			

2.2. Fennî Dîvânı'nın Muhtevası, Dil ve Üslup Özellikleri

Fennî Dîvânı da Klasik Türk Edebiyatının temel eserlerinden biri olan ve hemen hemen diğer her Dîvân gibi pek çok nazım şekli ve türünü içeren bir Dîvân'dır. Bu nazım şekilleri arasında büyük bir üslup farklılığı görülmemekle birlikte; kasideler, diğer nazım şekillerine nazaran daha ağır bir üslupla ele alınmış olup gazellerde ise bu üslubun etkisini kaybettiği görülmektedir. Fakat genel bir bakış açısıyla Dîvân'a bakıldığında kimi yerde açık, anlaşılır bir üsluba sahip olup hece ölçüsü (D. 1-5) ile şiirler yazan Fennî'nin kimi yerlerde ise kapalı bir üslup tercih ettiği, Arapça ve Farsça kelime, terkip ve ibareleri yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir (K. 14/9, K. 20/23, K. 28/7, G. 142/6, G. 208/6-7-8, G. 244/4, MT 1/6, T. 2, T. 20/6,). Ayrıca Dîvân'ın sonunda bulunan ve eski harflerle neşredilen biri Arapça, üçü Farsça dört şiiri de mevcuttur.

Fennî'nin şiirlerinde "Hikemî Tarz"ın izleri görülmektedir. "Hikemî tarz" ya da yaygın adıyla "Hikemî üslup" olarak da adlandırılan bu şiir anlayışı, İran'da Şevket-i Buhârî ve Sâ'ib-i Tebrizi ile Türk Edebiyatında ise ilk olarak XVII. yüzyılda Nâbî ile kendini gösteren bir edebî üslup olup "düşünceye dayalı hikmetli söz söyleme" olarak tanımlanabilmektedir. Meydana gelen olayların arkasındaki hikmeti araştırma, varlığın ve eşyanın yaradılış gayesini bildirmeye çalışma gibi gayelerle kullanılan bu üslup daha sonra Klasik şiirde, bu tarzı benimseyen şairler tarafından, şiir yoluyla insanları uyarma, yol gösterme, onlara öğütler verme ile şiirde atasözü, deyim ve hikmetli söz söyleme seviyesinde kullanılmıştır (Şentürk ve Kartal, 2014, s. 422). Fennî'nin şiirleri incelendiğinde, onun da şiirlerinde bu mistik ve hikemî etkiyi sezdirmediği görülmektedir;

*Saklayanlarda kalır dert meseldir Türkçe
Saklama derdini nûr-ı basarım n'oldu sana (G 1/7)*

beytiyle irsâl-i mesel sanatını kullanarak "Derdini söylemeyen derman bulamaz." anlamına gelen atasözünü hatırlatarak dertlerin paylaştıkça azalacağını, bu nedenle dertlerin saklanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun gibi pek çok atasözü ve deyimden bu tarzın izlerini takip etmek mümkündür (bk. "Atasözleri ve Deyimler" bölümü).

Bunların dışında Fennî, diğer bazı beyitlerde de insanlara nasihat etmekte ve doğru ve yanlışın ne olduğunu, bunların farkında olunması ve ayırt edilmesi gerektiğini, gafletten uyanılması gerektiğini, nefse ve şeytana uyulmaması gerektiğini vurgulamaktadır (G. 172/6, 173/3, G.188/1, G. 200/6, G.231/5, G. 244/5, MT. 2/4). Şimdiye kadar verilmiş olup bu üslubun izlerini taşıyan seçilmiş müstakil beyitlerin dışında şairin bazı gazellerinin neredeyse tamamında da bu üslup hâkim olup bu gazelerde, bu dünyanın gelip geçici olduğunu, hiç kimseye kalmadığını örneklerle açıklamaktadır. Zamanında farklı meziyetleriyle birer iftihar sebebi olan; ne Hz. Süleymân'ın yüzüğü ne İskenderin aynası ne Cem'in kadehine Peşeng'in¹⁶ gücü ne de Rüstem'in kuvvetinin ve mal mülk, servet ve zenginliğin kimsenin yanına kalmayacağı hepsinin gelip geçici dünyalık şeyler olduğu ifade edilmektedir (G. 222). Fennî'nin bu üslupla söylediği ve hemen hemen aynı konuları işlediği gazel bununla sınırlı kalmayıp "sanma" (G. 194), "gibi" (G. 233, G. 237), "bâkî" (G. 243), "istersen" (G. 246) redifli gazellerinin neredeyse tamamında da bu söyleyiş tarzıyla karşılaşılmaktadır.

Fennî Dîvânı aynı zamanda pek çok dil ögesini içerisinde barındırmış olan bir eser niteliğinde olup bu bölümde tespit edilen bu dil ögelerine yer verilmektedir. Aynı zamanda bu bölüm, baştan beri bu çalışmaya kaynaklık eden *Fennî Dîvânı Sözlüğü*'nden (*Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük*) en fazla yararlanılan bölüm olma niteliği taşımaktadır.

¹⁶ Erâsiyâb'ın babası yahut bir oğlunun adıdır. Asıl adı Şide'dir (Onay, 2016, s. 33).

2.2.1. Atasözleri ve deyimler.¹⁷

2.2.1.1. Atasözleri.

Atasözü, “Bir düşünceyi, gerçek ya da hikmeti veciz şekilde anlatan, atalardan bugüne gelmiş ve halka mal olmuş kısa söz, mesel, darbimesel” dir (Ayverdi, 2005). Fennî Dîvânı’nda da tespit edilen 10 atasözü; farklı anlatımlar içerisinde, hadiselerden ders çıkarmak, birtakım öğütler vermek, doğru olanı ve doğru yolu göstermek için kullanılmıştır. Örneğin; “Denize düşen yılana sarılır.” atasözüne karşılık gelen şekliyle zikredilerek âşıkların, mecburi olarak (sevgili için) rakiplere; insanların zorluk anında da gaddar olanlara minnet ettikleri, onlara katlandıkları anlatılmaktadır (G. 15/3, G. 22/4).

‘Aşk ehli çeker minnet-i ağıyarı zarûrî
Nâ-çâr eder bahre düşen mâra teşebbüs (G. 15/3)

Bu atasözü ile birlikte; “Derdini söylemeyen derman bulamaz.” atasözünü hatırlatan ve bu atasözüne karşılık gelen şekliyle sevgiliye hitap edilir (G. 1/7); “Bir elin nesi var, iki elin sesi var.” atasözünü hatırlatan bir ifade olarak “sesi çıkmaz bir elin” ifadesi kullanılır (G. 32/5). **Bunlarla birlikte, “Aşk ağlatır, dert söyler.” atasözü (MH. 1/16) ile “Gökte ararken yerde bulmak.” atasözü zikredilir (K. 14/2); “Azgın köpek bir yerde câ (yer) tutmaz.” ifadesi atasözü olarak anılmakta ve azgın köpeğin yerinde duramayacağından bahsedilerek sevgilinin mahallesini dolaşan rakip için kullanılır (G. 89/3); “Gezenin çizmesi lâ-büüd çirkâba bulaşır.” ifadesi “Gezenin çizmesi mutlaka kirli suya (çirkef) bulaşır.” anlamıyla, çok gezenin başına kötü işler açabileceğinden bahsedilir (G. 118/5); “Aslan yattığı yerden belli olur.” atasözünü hatırlatan beyitte ise “Aslanın yeri temiz olur.”; âşık olan gönlün, Allah’tan başka şeylerin sevgisinden uzak olması gerektiği anlatılmaktadır (G. 116/7); “Eğri mastardan çıkan hat müstakîm olmaz.” ifadesi atasözü olarak zikredilip bir şeyin kalıbının, kaynağının düzgün olmaması hâlinde ortaya doğru bir binanın çıkmayacağından bahsedilen beyitte (G. 68/1); “Murdardan şifâ gelmez.” ifadesinin eski bir atasözü olduğundan bahsedilip vefasızlardan vefa ummanın ahmaklık olduğundan bahsedilir (G. 90/4); “Her güzelde bir kusur bulunmak.” İyi bir şeyin ya da güzel bir insanın beğenilmeyen bir yanı, ufak da olsa bir kusurunun mutlaka olacağını ve kusuru olmayan iyi ya da güzel bir şeyin düşünülmemeyeceğini ifade eden bir atasözüdür. Fakat birinci dizede bunu dile getirirken şair, ikinci dizede yalnız sevgilide bir noksan göremediğini söyleyerek mübalağa etmektedir (G. 156/3).**

2.2.1.2. Deyimler.

Deyim, “İfade gücünü arttırmak için bir araya getirilen ve genellikle gerçek anlamları dışında bir anlam kazanarak kalıplaşan kelime öbeği, tabir” dir (Ayverdi, 2005). Fennî Dîvânı’nda bu tür tabirlere sıklıkla yer verilmiş olup tespit edilen deyimlerden birkaçı şu şekildedir;

acı söz (G. 1/1, G. 5/6, G. 71/3); bahtı açılmak (MH. 1/2, G. 162/3); baş eğmek (K. 34/7, G. 176/3, G. 219/1); cân atmak (K. 29/3, K. 39/22, G. 69/8, G. 215/5); dâma/dâme “tuzağa”

¹⁷ Bu bölümde; Dîvân’ın sözlüğü oluşturulurken, TEBDİZ sözlüklerindeki eşleştirmelerden, “(Aksoy, 1976; Pakalın, 1983)” gibi kaynaklardan ve kendi yorumlamalarımızdan yola çıkılarak anlamlandırma işlemi yapılmıştır.

düşmek (G. 129/2, G. 225/3, G. 244/2); foyasın(ı) meydâna çıkarmak (G. 45/4); gökte ararken yerde bulmak (K. 14/2, K. 49/14); gönül yapmak (MB. 1/3, G. 24/8, G.1 48/3); göz dikmek (MH. 4/1, G. 163/5, Ş. 3/2); göz ucuyla bakmak (K. 24/42, G. 4/4); gözüne girmek (G. 195/3, G. 204/2); gözün üstünde kaşın var dememek (G. 125/4); gözün(ü) açmak (G. 135/2, G. 246/3); hâk ile yeksân etmek/olmak (MB. 2/14), G. 121/2, T. 5/1); kadrini bilmek (K. 24/9, G. 163/5, G. 234/4), (Ş. 9/4); kat-ı ümîd etmek “ümidini kesmek” K. 24/58, MD. 2/1, MD. 2/2, MD. 2/3, MD. 2/4, MD. 2/5, MD. 2/6, MD. 2/7, MD. 2/8, MD. 2/9, G. 45/5, G. 200/9); kılı kırk yarmak (K. 25/6, K. 47/14); ümîdini kesmek (MD. 2/3, G. 245/3, G. 226/2, G. 245/3); ümîd vermek/ümîde düşürmek (Ş. 5/5, K. 47/27, K. 46/21); yol bulmak (G. 244/1, K. 43/10); yüz sürmek (G. 233/1, K. 33/3, G. 246/3, K. 43/28, G. 233/10, G. 164/4, G. 141/1, Ş. 3/2, TH. 1/5, G. 125/8, G. 160/3, K. 46/18, K. 38/34, G. 176/4, K. 20/8, K. 39/3, G. 235/2, G. 246/3).

Dîvân’da bu deyimlerden en sık geçeni “yüz sürmek” deyimini olup 17 farklı beyitte tekrar ettiği görülmektedir. Beyitlerden birinde bu deyim;

Gözün aç âstân-ı yâre yüz sür her seher ey dil
Felekte pâye-i hurşîdveş ‘ulviyyet istersen (G. 246/3)

şeklinde geçmekte olup “Kutsal veya saygın kimsenin huzuruna çıkarken ayağına doğru eğilmek, saygı göstermek; aşırı sevgiyi ve bağlılığı göstermek için yere eğilmek, yere kapanmak. Yanında, huzurunda bulunmak.” anlamlarını içermektedir.

2.2.2. Edatlar ve bağlaçlar.

Edatlar, “Yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer açısından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözler”dir (Korkmaz, 2007, s. 1052). Fennî Dîvânı’nda, Türkçe edatlarla birlikte Arapça ve Farsça olarak tespit edilen edatlar ve sıklıkları şu şekildedir;

ancak (28), -âne (15), -âsâ “gibi” (13), aşkına “için” (10), çün “için” (18), değil â (8), -den beri (4), -e dek (4), -e doğru (2), diye (8), -e karşı (25), -e rağmen (1), gibi (135), göre (4), için (76), için (8), ile (346), kadar (21), kâşkî (16), keşke (1), lâ (2), rütbe “ne rütbe, o/ol rütbe; ne derece, o derece,” tâ “-den beri,-e kadar” (11), -veş “gibi” (123). Bu edatlardan metin içerisinde en fazla görüleni “gibi” (135) edatıdır.

Yürü çāk-i girîbân ile pîrâhen gibi evvel
O şüh-ı penbe cisme bî-tekellüf vuslat istersen (G. 246/5)

Bağlaçlar; “Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile, bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleri.” dir (Korkmaz, 2007, s. 1091). Fennî Dîvânı’nda, Türkçe bağlaçlarla birlikte Arapça ve Farsça olarak tespit edilen bağlaçlar ve sıklıkları şu şekildedir;

ammâ (45), ammâ ki (13), ancak (1), bile “de, dahi” (7), çünkü (35), çünkü (5), da/de (197), dahi (12), eğer (47), fakat (17), ger “eğer” (31), hem (8), hem de (1), ile (16), ki (178), (E.T.) kim “ki” (52), lâkin (4), lîk “lâkin” (5), mâdâm ki (1), şâyet (4), u/ü “ve” (7), velâkin (1), velî

“ama, fakat” (1), veyâ (1), yâ (14), yâ ‘ni (16), yoksa (53), zîrâ (17), zîrâ ki (5) gibi bağlaçlarla birlikte,

gâh... gâh... (3), gahî... gahî... (1), gehî... gehî... (1), gerek... gerek... (1), hem... hem... (10), kimi... kimi... (4), ne... ne... (15), ne... ne de... (4), yâ... yâ... (6), yâ... yâhud... (7), yâ... yâ... yâhud... (1) tekrarlamalı bağlaçlar da mevcuttur.

Bu bağlaçlardan metin içerisinde en fazla görüleni “yoksa (53)” bağlacıdır;

Yoksa sevdâsını bir şūha mı takyîd etti
Bu gamın aslı ne âzâde-serim n’oldu sana (G. 1/6)

2.2.3. Ünlemler.

Ünlem, türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime, nidalar (TDK, 2011, s. 2447). Fennî Dîvânı’nda sıklıkları ile birlikte tespit edilen;

a “ey” (5), âh (24), Allah Allah (29), Allah aşkına (9), Allah için (2), amân (17), behey (1), ey (315), eyâ (39), eyvâh (2), hayf (1), hayfâ (4), hafâ ki (2), hayfâ kim (1), hayt kim (1), hey (1), maâzallah (1), vâh (1), vay (1), vey “ve hey” (3) azizim! (2), figân! (2), meded (3), müjde! (2), sakın! (23), var ol! (2) gibi ünlem ifadelerini ihtiva etmektedir. Bu ünlemlerden en fazla kullanılanı ise “ey (315)” seslenme ünlemidir. Bunların dışında seslenme ünlemleri de vardır ki; Yâ Rab, Yâ Rabbî, İlâhî, Fennîyâ vb. şeklindedir.

Fennî-yi bî-çâreyi yordu hayâl-i hām ile
Ey dil-i dîvâne artık imtisâl etmem sana (G. 3/5)

2.2.4. Âyetler ve hadisler.

Klasik Türk Edebiyatına kaynaklık eden unsurlardan biri âyet ve hadislerdir. Zira İslamiyet’in tesirinin oldukça fazla görüldüğü Klasik Türk Edebiyatında, âyet ve hadislere, telmih yoluyla ya da âyet ve hadislerin tamamı veya bir kısmı iktibas edilerek değinilmektedir.

2.2.4.1. Âyetler¹⁸.

Âyet, “Kur’an-ı Kerim’deki sureleri meydana getiren kelime veya cümlelerden her biri (Ayverdi, 2005).” anlamında olup “Allah’ın lafzı” diyebileceğimiz bu âyetlerden bazalarına Fennî’nin şiirlerinde de yer verilmiştir. Bazen yalnızca âyet ismi zikredilirken bazen âyet iktibas edilmiş ve bazen de belirli hadiseleri, mucizeleri bildiren âyetlere yalnızca telmihte bulunulmuştur. Âyetlerin geçtiği beyitler ise şu şekildedir;

“Ayın ikiye bölünmesi”; Hz. Peygamber’in tebliğine uymayan Kureyşlilerin, ondan bir mucize istemeleri üzerine Allah’ın emriyle ay ikiye bölünmüştür (Kamer 54/1).

¹⁸ Bu bölümde; konu ile ilgili bazı âyetlerin tespit edilmesinde (Aykan, 2012) kaynağından yararlanılmıştır. Âyetlerin açıklamaları ise; <https://www.kuranmeali.com/> adresindeki “Diyanet İşleri Meali (Yeni)”’nden iktibas edilmiş ya da bu adresten teyit edilerek yorumlanmıştır (Erişim tarihi: 15.10.2020).

Fennî de bir beytinde “dü-nîm eyledi kurs-ı kameri (ayı ikiye böldü)” ifadesiyle âyete telmihte bulunarak Hz. Peygamber’i tarif etmektedir.

Öyle bir pâdişehin çâkeridir Fennî kim
Bir işâretle dü-nîm eyledi kurs-ı kameri (G. 221/6)

“Ezel” ifadesi şiirlerde çok fazla kullanılan bir kelime olup “önce, eskiden, başlangıçta” gibi anlamlarda, bununla birlikte “elest bezmi”ni de işaret edip tevriyeli olarak kullanılmaktadır. Bu ikinci anlamıyla “bezm-i elest/elest bezmi/ezel bezmi” gibi farklı biçimlerde de zikredilmekte olup “Araf 7/172” âyetine telmihte bulunulur. Fennî’nin şiirlerinde de “ezel” ifadesi tevriyeli olarak kullanılmaktadır (K. 26/4, K. 30/4, G. 60/1, G. 69/2, G. 102/2, G. 181/2, Ş. 6/4). “Fenkihû (nikâhlayın) ifadesi, “Nisa 4/3” âyetinde geçmekte olup “emr-i fenkihû” (nikahlayın emri) ifadesi bu âyetten iktibas edilmiştir (T. 6/3). “Firaoun’un suda boğulması” nı anlatan âyete (İsra 17/103) telmihte bulunulmaktadır (G. 226/7). “Günahkâr kulların da sahibi olan Allah” ifadesiyle “Zümer 39/53” âyetine, telmihte bulunulmaktadır (MD. 2/5). “Her işi Hak’tan bilmek” ifadesiyle “Nisa 4/7” âyetine telmihte bulunulmaktadır (G. 37/5). “Hz. İsâ’nın bebekken konuşması” âyetine (Al-i İmran 3/46, Meryem 19/29-33), (Aykan, 2012, s. 682). Telmihte bulunulmaktadır (G. 43/2). “Kul hüva’l-lahü ahad (De ki: O, Allah’tır, bir tektir).” âyetine (İhlas 112/1) telmihte bulunulmaktadır (G. 7/3). “Lâ tahzen (Üzülme)” âyetinden (Tevbe 9/40) iktibas olup bu âyete telmihte bulunulmaktadır (K. 30/6). “Len terânî (Sen beni göremezsin).” ifadesi “Arâf 7/143” âyetinden iktibas olup Hz. Musa’nın Allah’ı görmeyi talep etmesine cevaben söylenen sözdür (K. 14/4). “mâ-zâğ (şaşmadı)” ifadesi; “Necm 53/17” âyetinden iktibastır (G. 195/9). “mâ-evhâ” ifadesi; “Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.” (Necm 53/10) âyetinden iktibas edilmiştir (K. 23/3). “Sidretü’l-Müntehâ”, Miraç gecesi ki Hz. Peygamber, göğe yükselmiş ve Allah katınına, Alla’ın huzuruna çıkma şerefine nail olduğu ve onun bu yolculuğunda kendisine refakat eden Cebrail ile Hz. Peygamber, göğün en yüksek katına, ulaşılabilecek en yüksek noktaya yükseldiği yerdir. Bu ifade “İsra 17/1-60, Necm 53/13-18” âyetinden iktibas edilmiş olup o mübarek gece ve mekâna telmihte bulunulmaktadır (K. 14/3, K. 14/4, K. 17/3, K. 23/4, TH. 1/1, G. 26/4, G. 219/1). “Sûre-i Kehf (Kehf Sûresi)”, Kur’an-ı Kerim’de 110 âyetten oluşan 18. sûresi olup bir beyitte adı zikredilmektedir (G. 163/6). “Ve fedeynâhu bi zibhin” ifadesi “Saffat 37/107” âyetinden iktibas edilmiş, Allah tarafından bir kurban gönderilip Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’in kurban edilmekten kurtarması hadisesine telmihte bulunulmaktadır (TH. 5/13). “Zâlike takdîrü’l-uzûzi’l-ülîm” ifadesi, “Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah’ın takdiri (düzenlemesi)dir.” mealindeki âyetten (Yasin 36/38) iktibas olup her şeyin Allah’ın elinde, Allah’ın takdiriyle olduğu anlatılmaktadır (G. 145/5).

2.2.4.2.Hadisler.

Hadis, “Hz. Peygamber’in sözleri, davranışları ve başkalarının yaptığı kendisi tarafından tasvip edilen hareketleri”dir (Ayverdi, 2005). Fennî Dîvânı’nda hadisler de şiirlere mevzubahis edilmiştir. Beyitlerde bu hadisler telmih ya da iktibas yoluyla işlenmiştir;

“Kanaat hazinesi” ifadesi “Kanaat tükenmez bir hazinedir.” hadis-i şerifini akla getirmekte olup Fennî; hırs sahibinin gözüne Kârûn’un hazinesi az gelirken arifin gönlünde kanaat hazinesi sonsuzdur, tükenmez, diyerek bu hadise telmihte bulunmaktadır.

*Az gelir çeşm-i harisâna künûz-ı Kârûn
Dil-i ‘arifte fakat genc-i kanâ‘at bākī (G. 243/10)*

Bu hadisin dışında; “Levlâk” ifadesiyle; “Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” Anlamındaki, kutsi hadis olduğu rivayet edilen, “Levlâke levlâke lemâ halaktü’l-eflâk.” hadis-i şerifinden iktibas edilmiş bir ifadedir. Hz. Peygamber için söylenen bu hadis, Fennî’nin beyitlerinde de zikredilmekte olup hadise telmihte bulunmaktadır (K. 7/5, K. 17/1, K. 20/12, G. 10/6). “Men aref” ifadesi; “Kendini bilen Rabb’ini bilir.” anlamına gelen, “Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû.” hadis-i şerifinden iktibastır (G. 231/4). “Ölmeden önce ölmek” ifadesi; “Dünyada iken nefsi arzularını bırakarak Allah’ın varlığına rücu etmek” manasına gelen kutsi hadis olduğu rivayet edilen “Mûtû kable entemûtû” dan iktibastır (K. 9/3, K. 11/7).

2.2.5. Dualar ve beddualar.

Fennî Dîvânı, birtakım dua ve bedduaları da içermekte olup bu ifadeler daha çok kısa ve kalıplaşmış ifadeler şeklindedir. Dîvân’da zikredilen;

“billâh/billâhî (4), çok şükür (1), hamdolsun (1), hamdülillâh (2), hâşâ (5), Hakka emanet eyledik (1), Hudâ göstermesin (2), Hudâ sû-i nazardan saklasın (3), inşâallâh (3), mazâllâh (1), vallâhî (1)” gibi dua sözleri bulunmakta olup bunların, bugün güncük konuşma dilimizde de çok sık kullandığımız dua sözleri olduğu görülmektedir. “Hudâ sû-i nazardan saklasın.” duası bugün “Allah kötü nazardan, kem gözden saklasın.” şekillerinde kullanılmakta ve kötülüklerden uzak olunması Allah’tan niyaz edilmektedir.

*Saklasın sū’-i nazardan anı Hallāk-ı cihân
Ki odur merdümek-i dîde-i dünyâ-yı ümîd (K. 46/65)*

Aynı zamanda, “Lanet olsun (11)” şeklindeki bedduanın da bir muhammeste (MH. 4), on defa, tekrar beyitinde geçtiği görülmekte biri ise gazellerden birinde zikredilmektedir.

*Bir emelde var ise menn ü müdürâ kokusu
La ‘net olsun yüreğe kan oturur misk olsa (G. 238/7)*

2.2.6. Fennî Dîvânı’nda adı zikredilen yahut anılan şahsiyetler.

Fennî Dîvânı’nda dinî-tasavvufî, şair, âlim vb. gibi çok fazla şahsiyetten bahsedilmektedir. Aynı zamanda melek, şeytan, cin gibi varlıklar ile özellikle İran başta olmak üzere Yunanlıların mitolojik kahramanları ve varlıklarından da söz edilmektedir. Söz konusu edilen bu şahsiyetler ve varlıklar bu bölümde tespit edilmiş olup listelenmiştir.

2.2.6.1. Dinî şahsiyetler ve varlıklar.

Fennî Dîvânı’nda özellikle kasideler başta olmak üzere pek çok bölümde peygamberler başta olmak üzere şeyhler, velîler, kutsal kişiler ve varlıklardan bahsedilmektedir. Bu şahsiyetler ve varlıkların, bazı yerlerde doğrudan isimleri zikredilirken bazı yerlerde dolaylı

olarak anılmakta, telmihlerde bulunulmaktadır. Şair, şiirlerinde; bazen peygamberlerin kıssaları, diğer dinî şahsiyetlerin mucizeleri ve birtakım hadiseler ile birtakım varlıkları, direkt olarak muhataplarını anlatmak için kullanırken bazen de bu hadiseleri, anlatmak istediği olayları, durumları örneklendirmek için kullanmakta, telmihte bulunulmaktadır.

2.2.6.1.1. *Peygamberler.*

Klasik Türk şiirinde hemen her şair tarafından muhakkak bahsi geçen “peygamberler”; bu şiirlere, kıssaları, mucizeleri, başlarından geçen hadiseleri, şahsi birtakım özellikler ve vasıflarıyla zikredilmekte veya telmih yoluyla hatırlatılmaktadır. Fennî Dîvânı’nda da “Hz. Âdem, Hz. İbrâhim, Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Davûd, Hz. Süleymân, Hz. Îsâ, Hz. Muhammed” olmak üzere dokuz peygamberden bahsedilmiş olup bu bölümde söz konusu peygamberler sırasıyla verilmektedir.

Hz. Âdem: Fennî Dîvânı’nda “Âdem” ismi sıkça geçmekte olup bağlamlarına göre bu isim ile kimi yerde “ilk insan, ilk peygamber olan Hz. Âdem” kastedilirken kimi yerde de “insanoğlu, insan, adam” kastedilmektedir. Fakat bu ismi çoğu yerde her iki anlamıyla da tevriyeli olarak yorumlamak mümkündür. Bununla birlikte Hz. Âdem’den, “peder (baba), bü'l-beşer” olarak da bahsedildiği görülmektedir (G. 221/2). Çoğu beyitte zikredilen Hz. Âdem’den, şeytana uyararak yasak meyveyi yemesi, cennetten kovulması gibi hadiseler (Köksal, 2017, s. 35-36), telmihte bulunularak bahsedilmektedir (G. 6/8, G. 10/1, G. 41/1, G. 76/6, G. 165/3, G. 174/1, G. 221/2, G. 238/8). *Hz. İbrâhim:* Nemrud’un onu ateşe atmasıyla birlikte, tevekkülü ve Allah’a tam bir teslimiyetle ram olmasından dolayı, bu ateşin gül bahçesine dönüşmesi (Köksal, 2017, s. 155-158), bu hasletiyile de ona “Halîlullah/Halîl (Allah dostu)” isminin verilmesi kıssasına telmihte bulunarak bahsedilmektedir (G. 76/5, G. 161/3). *Hz. Yakûb:* Hz. Yûsuf’un gömleği ile görmeyen gözlerinin tekrar açılması kıssası (Köksal, 2017, s. 271-292), (G. 247/1) ve “külbe-i ahzân” olarak anılan “Hz. Yûsuf’tan ayrı düştükten sonra hayatını ızdırıp içinde geçirdiği ev’e (İsen, 1992, s. 88) telmihte bulunulmaktadır (G. 163/4, G. 182/1, G. 202/2). *Hz. Yûsuf:* Billhassa güzelliği ile şiirlere konu olmakta ve bu yönüyle kendisine telmihte bulunulmaktadır (K. 17/5, K. 34/7, G. 78/2, G. 165/2, G. 247/1, D. 4/1). *Hz. Mûsâ:* Hz. Musa’yı ve İsrailoğullarını Mısır’dan sürmek isteyen Firavun’un (ve beraberindekilerin) suda boğulması (İsra 17/103) hadisesi; Allah’ın tecellisine mazhar oluşu, **Tûr Dağı** ve “Len Terânî” ifadesi (bk. “Âyetler” bölümü); “Kelîmullah/Kelîm” isminin verilmesi ile anılmakta ve kendisine telmihte bulunulmaktadır (K. 14/4, K. 17/3, G. 38/5, G. 226/7, G. 242/6). *Hz. Dâvûd:* Dîvân’da sesinin güzelliği ile bahsedilmekte ve bu yönüyle telmihte bulunulmaktadır (Harman, 1994, s. 21-24), (G. 9/6, G. 218/3). *Hz. Süleymân:* Dîvân’da adı sıkça geçen peygamberlerden biridir. Babası gibi (Hz. Dâvûd) hem peygamber hem de padişah olan Hz. Süleymân’ın pek çok mucize ve kıssası bulunmakta olup bunlar şiirlere konu edilmiştir. Fennî Dîvânı’nda da Hz. Süleymân’ın en meşhur kıssalarından olan; “karınca; (G. 37/6, G. 79/7, G. 84/6, K. 40/13, K. 41/22, KT 1/1, MB. 1)” ve “hatem (mühür, yüzük); (G. 2/5, G. 14/6, G. 98/1, G. 222/2, K. 6/7)” kıssasından (Levend, 2017, s. 121-124), sıkça bahsedilmekte ve telmihte bulunulmaktadır. *Hz. Îsâ:* Kendisine kitap indirilen dört peygamberden biridir. Dîvân’da Hz. İsa, ölülere nefesiyle diriltmesi mucizesiyle anılmakta; “dem-i Îsâ, ‘Îsâ dem” terkipleriyle

şiiirlerlerde anılmaktadır (K. 33/15, G. 141/5, TH. 4/1). Hz. Muhammed: İslam'ın son peygamberi olup Fennî Dîvânı'nda, Hz. Peygamber için yazılan 10 kadar naat bulunmaktadır (K. 17-23). Bununla birlikte Fennî, şiiirlerinin pek çok beyit ya da bendinde Hz. Peygamber'den bahsetmekte, bilhassa Hz. Peygamber için yazdığı 60 beyitlik "Kalem Kasidesi" bulunmaktadır (K. 24).

2.2.6.1.2. Halifeler.

Halife, "Birinin yerine geçen kimse, anlamında olup Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ümmet idaresinin başına geçen kimsedir" (Devellioğlu, 2017, s. 365). İslam tarihinde son peygamber olan Hz. Peygamber'den sonra gelen halifeler ise sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Fennî Dîvânı'nda bir beyitte dört halife, "çâr-yâr" olarak zikredilmektedir (K. 39/18). Ayrıca Hz. Osman hariç diğer üç halifenin bahsi geçmektedir. Hz. Ebubekir: "Siddîk" lakabıyla bilinmekte olup Fennî Dîvânı'nda da Hz. Peygamber'e olan sadakâtiyle anılmakta (K. 35/2) ve "yâr-ı gâr (mağara arkadaşı)" lakabıyla Hz. Ebubekir ile Hz. Peygamber'in Sevr mağarasında saklanmaları hadisesine telmihte bulunmaktadır (G. 87/2). Hz. Ömer: Şiiirlere çoğunlukla "adalet"iyle konu olmaktadır. Kendisine "Farklı, benzerlerinden farklı davranan, haklıyı haksızdan ayırıp adaletli davranan" manalarını içeren "Fârûk" lakabı verilmiştir (Pala, 2017, s. 148). Fennî Dîvânı'nda da şair, "Cenâb-ı Fârûk" redifli kasidesini kendisine ithafen yazmış bulunmaktadır (K. 25). Bu kaside ve diğer bazı beyitlerde de Hz. Ömer'in adaleti ve cesaretinden bahsedilmektedir (K. 40/68, K. 38/22). Hz. Ali: Hz. Peygamber'in amcası Ebu Tâlib'in en küçük oğlu, kızı Fâtıma'nın da eşidir. Pek çok yönüyle Klasik şiiirde kendisinden bahsedilen Hz. Ali, Fennî Dîvânı'nda da belirgin bazı özelliklerinden vesilesiyle anılmaktadır. "şîr-i Yezdân (K. 28/11), dâd-ı 'Alî, Fâtih-i Bâb-ı Hayber (G. 74/5), Haydar ve Haydar-ı Kerrâr¹⁹ (K. 37/30), G. 74/4, G. 74/5, G. 217/6, T. 16/1), şâh-ı merdân (K. 8/12)", gibi farklı benzetmelerle farklı yönlerine dikkat çekilmektedir. Şair bir kasidesini de Hz. Ali'ye ithafen yazmış bulunmaktadır (K. 26).

2.2.6.1.3. Diğer dinî şahsiyet ve topluluk ve varlıklar.

Fennî Dîvânı'nda peygamber ve halifeler dışında bahsi geçen ve telmihte bulunulan diğer dinî şahsiyetler, topluluklar ile varlıklara ise şu şekilde sıralanabilir; *Âl-i Abâ*, "Abâ ehli (abâlılar)" (K. 26/7). *Âsâf*, Hz. Süleymân'ın veziridir (K. 40/26, K. 40/53, K. 40/68, K. 41/11, K. 41/19, K. 42/13, K. 43/7, K. 43/8, K. 43/9, K. 45/5, K. 45/20, K. 45/32, K. 46/15, K. 47/11, K. 47/27, K. 48/16, MH. 1/34, G. 84/6). *Benî Adnân*, (Adnanoğulları); farklı rivayetlere göre Hz. Peygamber'in kırk, yirmi veya on beş kuşak öncesindeki cedleridir (G. 235/3). *Burak*, Hz. Peygamber'in üzerine binerek miraca çıkması için emrine verilen ve çok süratli gidişiyle bilinen semavi binektir (G. 136/4). "*Debernûş*", Ashab-ı Kehf 'den (Mağara arkadaşları; Yedi uyurlar) birisidir (MD. 3/3). *Hızır*, Ölümsüzlük suyu (ab-ı hayat) içip de ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılan peygamber ya da veli olduğu ileri sürülen ve cömertliği ve lütüfkârlığı ile anılmakta olup yine zor, sıkıntılı durumda imdat beklenen mübarek bir zattır (G. 150/6,

¹⁹ Haydar, "arşlan" iken Kerrâr da "Düşman üstüne döne döne saldıran kahraman.", demektir (Zavotçu, 2018: 314).

G. 122/8, G. 201/1). Hz. Hasan ve Hüseyin, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin oğulları, Peygamber Efendimizin torunlarıdır. Dîvân'da "Hasaneyn" ifadesi ile her ikisi de anılmakta (K. 33/16) ve ayrıca Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesine telmihte bulunmaktadır (G. 174/6, G. 249). Hz. Meryem, Hz. İsa'nın annesi olup Klasik şiirde Hz. İsa'yı doğurması, Cebrail tarafından üfürme yoluyla gebe bırakılması hususiyetleriyle temizlik, namus, iffet, bekâret simgesi olarak ele alınmaktadır. Dîvân'da Hz. Meryem, bu vasıflarına telmihte bulunmaktadır (G. 43/2). *Hûrî*, "cennet kızı", anlamında olmakla birlikte "çok güzel kadın veya kız" anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlamlarıyla daha çok sevgiliye nispet edilen *hûrî*, Fennî Dîvânı'nda "*hûr, hûrî, hûrâ*" şekilleriyle geçmektedir (K. 20/9, G. 120/3, G. 157/3, D. 2/2, D. 4/2). *Kârûn*, İsrailoğulları zamanında (Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn) zenginliğiyle ün salmış, sonra da malı ile birlikte helak olmuş bir kişidir. Fennî Dîvânı'nda "*künûz-ı Kârûn*" terkihiyle adı zikredilmekte ve zenginliğiyle hırsıyla anılmaktadır (G. 243/10, MD. 4). *Kevser*, "Cennette bir suyun adı olup saf, temiz, tatlı su"dur. Fennî Dîvânı'nda kevser ile kalemden dökülen tatlı, hoş sözler kasedilmekte (K. 24/40, G. 195/7) ve sevgilinin dudağı kevsere benzetilmektedir (K. 34/1). *Lokmân*, Bir peygamber veya nebi olduğu rivayet edilen ancak çoğunlukla "salih bir kul" olarak kabul edilen mübarek kişi; hikmet ve hekimliğin piri ve sembolüdür. Dîvân'da da bir hekim, bir doktor olan, şifa veren, derde derman olan kişi olarak şiirlerde anılmakta ve bu vasıflar kasidelerde memduha, gazellerde de sevgiliye atfedilmektedir (K. 6/5, K. 8/9, K. 41/6, G. 31/5, G. 96/1, G. 181/4). *Melek/Ferişteh*, Fennî Dîvânı'nda da; "ferišteh, kudsiyân, melâik (melekler)" gibi farklı isim ve terkiplerle anılmakta ve bu şekilleriyle şiirlerdeki bazı beyitlerde direkt olarak "Allah katında bulunan ve nur olarak yaratılan melekler" kastedilmekte (K. 32/6, K. 40/20, K. 42/35, G. 190/4, TH. 1/2, TH. 1/5, TH. 7/6, MB. 1/9, T. 2/1, Ş. 5/1), bazı beyitlerde "Melek yaratılışı, melek gibi iyi, hoş ve güzel olan" şeklindeki mecazî anlamıyla zikredilmektedir (K. 38/7, G. 62/4, G.163/4, G. 202/4, T. 20/4). Bazı beyitlerde meleklerde bulunan özlelik sevgili, devlet adamları vs. gibi şahsiyetlere atfedilip mübağalalı bir şekilde meleklerden bile üstün tutulurken (K. 20/9, K. 34/14, K. 37/25, G. 83/4, G. 120/3, G. 134/4), bazı beyitlerde ise şair kendisini meleklerden üstün tutulmaktadır (TH. 7/4, MF. 23/1). Ayrıca bir beyitte ise; "kerrûbiyân" ifadesi geçmekte olup bu ifade ile "dört büyük melek (Azrail, Cebrail, Mikail, İsrail)" kastedilmekte olup (K. 20/8, TH. 1/2, K. 27/4, G. 142/4), Fennî Dîvânı'nında bu dört büyük melekten yalnızca ikisinden ayrıca söz edilmektedir. Bunlardan ölüm meleği olan "*Azrail*" e (T. 5/3, T. 11/3, T. 17/7), vahiy meleği olan "*Cebrâil/Cibril*" e (K. 14/3, K. 24/33, G. 26/4). Cehennemi muhafaza ve idare etmekle görevli olan melek "*Mâlik-i dûzah*'a (K. 47/24) ve cennetin kapıcısı olan "*Rıdvân*" a telmihte bulunmaktadır (K. 45/54, G. 93/2, G. 120/3). *Nemrûd*, Hz. İbrahim'i ateşe attırmasıyla bilinen Babil kralıdır olup beyitlerde bu olaya telmihte bulunmaktadır (K. 35/8, G. 76/5). Aynı zamanda *Şeytân* (G. 231/1, G. 236/5, G. 214/4, D. 1/17, G. 203/9, MD 1/3), *İblis* (G. 76/6), *Dîv* "şeytan, cin, dev" (K. 6/7, G. 14/6), "ifrit"ten (kelimenin çoğul şekli ile; "efârît") de bahsedilmektedir (G. 98/1). *Tûbâ*, Fennî Dîvânı'nda da birkaç beyitte bahsedilen bu ağaç, uzunluğu ile ele alınmakta (G. 233/1) ve bu yönüyle sevgilinin boyuna benzetilmekte ya da nispet edilmektedir (K. 46/59, G. 26/4, G. 88/1, D. 2/1). *Tûr*, Sina çölündeki bir dağın adı olup Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuştuğu ve ona tecelli ettiği dağdır. Dîvân'da da bir beyitte

yüksekliği/yüceliği ile ele alınmaktadır (G. 120/7). *Yezîd*, Emevi halifesi Muaviye'nin oğlu olup Dîvân'da bir beyitte; **H. Hüseyin'in şehit edilmesine sebep olmasına telmihte bulunmaktadır (G. 249/6)**. *Zeynelâbidîn*, Hz. Ali'nin torunu, Hz. Hüseyin'in oğlu olup Dîvân'da bir beyitte anılmaktadır (T. 16/7). *Züleyhâ*, Mısır azizinin eşi olup Hz. Yûsuf'un güzelliğine hayran olması ve ona iftira atmasına telmihte bulunmaktadır (G. 78/2).

2.2.6.2. *Tasavvufî şahsiyetler.*

Nakşîbendî tarikatına intisap eden Mehmed Saîd Fennî, bu sebeple başta bu tarikatın kurucu Bahaeddîn Nakşîbend olmak üzere bu yol üzere devam eden devrinin şeyhi Ahmed Hüsâmeddin Efendi'ye ithafen şiirler yazmıştır. Bunların dışında farklı tarikat şeylerine, mutasavvıflara, fâkihlere ithafen kasideler yazmış ya da bazı beyitlerde onları yad etmiştir. **Beyitlerde kaside sunulan mutasavvıflardan ziyade diğer tasavvufî şahsiyetlerin; şairin memduhunu övmek için zikrettiği görülmektedir. Bu anlamda şair, memduhunu ya bu büyük, mübarek, ilim-irfan sahibi zatlarla bir tutmakta ya da onlardan üstün görmektedir.** Bu şahsiyetler ise şu şekilde sıralanabilir; Bahâeddîn Nakşîbend (ö. 1389), (K. 32); Şeyh Ahmed Hüsâmeddin Efendi (1848-1925), (K. 33, K. 34, G. 18/5, G. 225/5, G. 23/5, G. 217/5); Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 1273), (K. 35/6); Abdülkâdir Geylânî (ö. 1165/66) "Gavs-i âzam", "bâzü'l-eşheb (ak doğan)", (K. 27-28-29); Ahmed er-Rifâ'î/Rufâ'î (d. 1118 – ö. 1182) (K. 30, K. 31); Balım Sultan (ö. 1516?), (G. 209/1); İmâm-ı Nevevî (ö. 1277), (K. 47/13); Hoca Hüsameddin Efendi (1770-1864) "hâce Usâm (Hoca Hüsameddin)", (K. 43/14); İbn-i Hâcib (ö. 1249), (K. 39/6); Sa' deddîn Teftazânî (ö. 1390), (K. 42/11); Beyzâvî (ö. 1286), (K. 38/12, K. 39/6).

2.2.6.3. *Âlimler ve şairler.*

Fennî Dîvânı'nda pek çok şair ve âlimden söz etmektedir. Türk, Arap, İran âlim ve şairlerinden bahseden Fennî, bu şahsiyetleri daha çok kendini yahut memduhunu övmek için anmaktadır.

"*Arap şairleri ve âlimleri*"nin tesiri altında kalan Klasik şairlerin, şiirlerinde onların isimlerini de sık sık zikrettiği ve güçlü şair kimlikleri ve ilim, irfanlarıyla kendilerini andıkları görülmektedir. Fennî de Dîvânı'nda birkaç Arap şair ve âliminden bahsetmiş olup daha çok bu güçlü, kâbiliyetli şairler ve ilim, irfan sahibi âlimlerden, bu yönlerine dikkat çekerek, kendini ve memduhunu övmek için bahsetmektedir. Dîvân'da bahsi geçen Arap şair ve âlimler ise şunlardır; Ca'fer (ö. 803), (K. 24/43); Ebu'l-Fadl/Fazl (ö. 1602), (K. 47/12); Eşrefolu Rûmî (ö. 1469?), (K. 24/43); Harîrî (1054-1122), (K. 45/43); Hasan b. Sâbit (ö. 680?), (K. 37/43, K. 24/43, MB. 1/1); Hâtem-i Tâî (ö. 578?), (K. 17/2, K. 39/22, K. 40/8, K. 40/16, K. 41/17, K. 42/13, K. 44/5), K. 47/11, K. 48/11, G. 214/1).

"*İran şairleri ve âlimleri*"nden de sıklıkla bahseden Klasik şairlerin şiirlerinde Fars Edebiyatının tesiri görülmekle birlikte meşhur İran şairlerinin, şiirlere konu edildiği de görülmektedir. Fennî Dîvânı'nda da bu şairlerden söz edilmekte olup şair onları; nüktedânlıkları, söz ustaları, güçlü şairler olmaları yönüyle ele alarak kimi beyitlerinde bu vasıfları kendisine mal etmekte kimi şiirlerinde ise memduhuna isnat etmektedir. Bahsi geçen

bu meşhur şairler ise şunlardır; Gaznevî: (ö. 1161 [?]), (K. 39/22) ile “Örfî-i Şîrâzî (ö. 1591) (K. 38/40); Sâib-i Tebrîzî (ö. 1676 [?]), (K. 38/40, K. 43/11, G. 211/5); Şevket-i Buhârî (ö. 1700) , (K. 37/96, G. 211/5)”.

“*Dîvân şairleri ve Türk âlimler*”inin de bahsedildiği Fennî Dîvânı’nda şair evvela, kendinden evvelki şairlerden de bahsetmektedir. XVI. yüzyıl şairlerinden Veysî ile Bâkî’den; XVII. yüzyıl şairlerinden de Nâbî ve Âgâh’tan söz eden şair, onların gazellerine tahmis ve nazireler de yazmış bulunmaktadır. Bu şairlerin dışında Fennî, ünlü Türk âlim ve yazarlarından olan İbn-i Sînâ ve Kâtip Çelebi’den de söz etmiştir. Diğer şair ve âlimlerde olduğu gibi Fennî, bu şahsiyetlerden de kendi şiir kâbiliyetini ya da memduhunu methetmek için bahsetmektedir; Âgâh (1630-1728), (G. 157/8); Bâkî (ö. 1600), (G. 243); İbn-i Sînâ (ö.1037), (K. 39/4, G. 48/4); Kâtip Çelebi (ö. 1657), (K. 45/44); Nâbî (1642-1712), (TH. 1, K. 41/42); Veysî (ö. 1628), (K. 42/26).

2.2.6.4. Devlet büyükleri.

Fennî Dîvânı’nda üç padişaktan bahsedildiği görülmektedir. Mehmed Saîd Fennî’nin yaşamı, “II. Abdülhamid Dönemi”ne denk gelmekte olup kendisine kasideler yazmış (K. 37, K. 38, K. 39, K. 40) olmakla birlikte çok istemesine rağmen takdim etme olanağına nail olamamış ve padişahı görme imkânı bulamamıştır. Zira memleketinden sonra Kayseri ve Ankara gibi şehirlerde bulunan şair, imkânları el vermediği için İstanbul’a ulaşma olanağına da nail olamamıştır. Tarihlerinde de (T. 1/1, T. 10/3, T. 16/1) kendisinden söz etmiştir. II. Abdülhamid Han dışında yine ona yazdığı bir kasidede ismini bir beyitle zikrettiği padişah; “*Kânûnî Sultan Süleymân*”dır (K. 37/26, KT. 1/1). Bahsi geçen üçüncü ve son padişah ise “*Abdülmecîd Hân*”dır (K. 39/20).

Fennî Dîvânı’nda padişahlar dışında bir sadrazam, iki Dâhiliye Nâzırı, bir mutasarrıf, bir kaymakam, dört vali adı zikredilmekte olup çoğunlukla kaside ve tarihlerinde onlardan bahsetmektedir. Fennî, özellikle kasidelerinde, bu şahsiyetlere çokça övgüde bulunmakta, inayet ve ihsanlarını beklemektedir. Dîvân’da bahsi geçen diğer devlet adamları ise şunlardır; *Alaybeyi Âgâh Paşa* (G. 157), *Ankara valisi Âbidîn Paşa*²⁰ (T. 16/7), *Ankara valisi Cevat Bey* (K. 48), *Ankara valisi Giritli Sırrı Paşa* (MH. 1/27, G. 244, T. 8), *Ankara valisi Hâzım Efendi* (T. 19), *Ankara valisi Münif Bey* (T. 20), *Dâhiliye Nâzırı Halil Rifat Paşa* (K. 46), *Hülagu (Moğol hükümdarı)* (G. 118/4), *İbn-i Kemâl (Şeyhülislam Kemalpaşazâde)* (K. 40/15, K. 43/15), *Kaymakam Mîr-i Hâlis* (K. 49), *Kayseri Mutasarrıf-ı Esbakı Nâzım Paşa* (K. 47), *Müfettiş Ali Bey* (K. 37/72), *Sadrazam Saîd Paşa* (K. 40), *Sivas valisi Reşîd Paşa* (G. 64/9, G. 158), *Vali/Vezir/Dâhiliye Nâzırı Mehmed Memdûd Paşa* (K. 41, K. 42, K. 43, K. 44, K.45, T. 9).

2.2.6.5. Aşk hikâyelerinin kahramanları.

Fennî Dîvânı’nda üç aşk hikâyesine, kahramanlarından söz edilerek telmihte bulunmaktadır;

²⁰ Beyitte Abin Paşa’nın ismi direkt olarak zikredilmeyip “*Zeynelâbidîn*” in ismi zikredilerek onun adaşı deyip Abidin Paşa kastedilmektedir.

Ferhâd u Şîrîn (Hüsrev ü Şîrîn): İran Edebiyatı mesnevîlerinde konu itibarıyla önemli bir yere sahip olan bu hikâyedeki kahramanlardan, Fennî Dîvânı'nda da isimleri ayrı ayrı zikredilmektedir. Bir bendde şair/âşık kendini Ferhâd'a benzetmekte felekleri ise "bî-sütûn" adlı dağa benzetmektedir. Ki "bî-sütûn", Şîrîn'in isteği ile Ferhâd'ın deldiği dağın adıdır (MH. 2/5). Başka bir beyitte de "tîşe-i Ferhâd" terkiyide Ferhâd'ın dağı deldiği büyük kazması, "külüng" üne telmihte bulunmaktadır (G. 197/3). Şîrîn'in zikredildiği beyitlerde de bu kelime "güzel, hoş, tatlı" anlamlarını da içermekle birlikte aynı zamanda hikâyeye telmihte bulunularak tevriyeli kullanılmış ve her iki anlamıyla da daha çok sevgiliyi tasvir etmek için zikredilmiştir (G. 36/3, G. 71/3, G. 120/4, Ş. 7/8, D. 2/2). Ayrıca bu mesnevîde adı geçen ve çok hızlı koşmasıyla bilinen Şîrîn'in atı "Gülgûn" dan da bahsedilmektedir. Fennî bir müfredinde bu attan "rahş-ı gülgûn" olarak söz etmekte ve bu terkip "değerli, kâbiliyetli şairler" kastedilmektedir (MF 7/1).

Leylâ ile Mecnûn, bir Arap halk hikâyesi olup Klasik Türk şiiirlerinde adından sıkça bahsedilen bir hikâyedir. Zira bu iki âşığın daha çocuk yaşlarda birbirlerini sevip kavuşamayışı, aralarındaki engeller, Kays'ın Leylâ'ya kavuşamayınca nasıl dağlara düşüp Mecnûn olduğu şiiirlere konu olmuştur. Fennî'nin şiiirlerinde de Mecnûn ile âşık, Leylâ ile de sevgili katedilmekte ve bu iki âşığın hikâyelerine telmihte bulunmaktadır (G. 14/5, G. 73/7, G. 212/1, K. 20/11, K. 46/33, D. 2/2). Ayrıca "Leylâ" ile "kara, siyah renk" anlamını içeren bir beyitte bulunmakta olup kelime tevriyeli kullanılmış bulunmaktadır (G. 171/7, TH. 5/3).

Azrâ, "Vâmık u Azrâ" adlı mesnevisinin, güzelliği dillere destan, kadın kahramanıdır. Ayrıca bu kelime "bakire" anlamına geldiği için Hz. Meryem için de kullanılmaktadır. Kelime anlamı itibarıyla "bakire, delinmemiş, işlenmemiş inci" manasını içeren "Azrâ", bu anlamlarıyla da birlikte tevriyeli olarak kullanılmaktadır. Fennî'nin de bazı beyitlerinde bu anlamlarıyla yorumlanabilinmekte ve hikâyeye telmihte bulunmaktadır (G. 26/1, G. 139/2).

2.2.6.6. *Mitolojik kahramanlar ve varlıklar ile masal kahramanları.*

Klasik Türk Edebiyatında, Fars Edebiyatının etkisi her yönüyle kendisini hissettirmekte olup İran Edebiyatının efsaneleri, kahramanları, mitolojik unsurları yıllar boyunca Klasik Türk şiiirleri tarafından şiiirlere konu edilmiştir. Fennî'nin Dîvânı'nda da bu izlere rastlamak mümkündür. Fennî, çoğunlukla Şehnâme'de geçen meşhur İran kahramanlarına, hükümdarlarına, vezirlerine şiiirlerinde yer vermiştir. Onların öne çıkan vasıflarını Osmanlı padişahları ve sadrazamları başta olmak üzere muhtelif devlet büyüklerine atfetmiştir. İran şahsiyetleri dışında bir Yunan kahramanından da söz etmiş olup Homeros'un İlyada'da destanındaki kahramanlarından biri olan *Aşil (Akhilleus)*²¹den bahsetmiştir (G. 80/5). Ayrıca bir Turan hükümdarı *Efrasiyab*'a (K. 20/9) ve bir de Türk mizahının önemli temsilcisi olan *Nasreddin Hoca*'ya (G. 54/3) da Dîvânı'nda yer vermiştir. Kısaca bahsedilen bu kahramanların dışında Dîvân'da bahsi geçen diğer kahramanlar ile varlıklar ise şu şekilde sıralanabilir; İran hükümdarlarından "*Cem/Cemşîd*" (K. 38/18, K. 39/21, K. 49/3, MH. 2/3, TH. 7/5, MB 2/6, MB 2/5, G. 19/1, G. 41/4, G. 81/4, G. 214/1, G.219/3, G. 222/3,

²¹ Divân'da bu kahramandan "Urkûb" olarak söz edilmektedir (Johnson, 1852, s. 849).

T. 16/1, KT. 10/1), “Dârâ” (K. 40/8), “Feridun” (K. 38/18), “İsfendiyâr” (K. 39/21), “Keyhüsrev” (K. 20/9 , K. 39/21, K. 40/8), “Nûşîrevân/Kisrâ” (K. 37/17, K. 38/18, K. 38/21, K. 39/5, 40/16) ile diğer İran kahramanları olan İranlı vezir/Nûşîrevân’ın veziri olan “Büzürc-mîhr” (K. 40/31), “Rüstem/ Sührâb” (K. 40/8, G. 41/4, G. 214/7, 222/4) ve onun babası “Zâl” (G. 214/7); meşhur padişah/kral olan “İskender” (G. 222/3); Efrasiyâb’ın oğlu ya da babası olan “Peşeng” (G. 222/4); efsanevî kuşlardan “Ankâ” (K. 46/36, G. 40/4, G. 233/2) ve “Hümâ” (K. 37/81, K.37/108, G. 159/6, G. 160/4, G. 11/5, G. 246/6) ile masal canavarı “Ejder” (K. 24/22, G. 241/6).

2.2.6.7. Yunanî şahsiyetler.

Fennî Dîvânı’nda Yunan âlimlerine de yer vermiştir. Bu âlimleri, “akıl ve bilgileri” yönleriyle vurgulamakta olup kendisini ya da “memduhunu övmek” için zikretmiş ve bu âlimlerden “üstün olduklarını” iddia etmiştir. Bunu bir beyitle şu şekilde ifade ettiği görülür;

*Meclisinde edemez bahs-i hikem Eflâtun
Habt olur belki umûm-ı hükemâ-yı Yunan (K. 45/45)*

Dîvân’da bahsi geçen amaçlarla zikredilen Yunanî şahsiyetler ise şunlardır; *Atistoteles* (G. 55/3, K. 39/4); *Felâtûn* (K. 42/9, K. 37/32, K. 42/9/, K. 43/11, K. 45/45, K. 47/12, MH. 2/5, Ş. 6/5, T. 8/14,) ya da *Eflâtûn* (K. 37/32, K. 45/45); *Calinus (Galen)*, (K. 37/32).

2.2.7. Fennî Dîvânı’nda zikredilen yer ve mekân adları.²²

Fenni Dîvânı’nda evvela kendi muhiti ve memuriyette bulunduğu yerler zikredilmekte, bunun yanı sıra çok isteyip de imkânların el vermemesi sebebiyle gidemediği İstanbul’dan söz edilmektedir. Bunların yanı sıra meşhur şairlerin ülkeleri, Klasik şiirde bahsi geçen muayyen yerler ile kutsal yer ve mekânlar zikredilmektedir. Meşhur şairleriyle anılan İran, “Acem” (G. 209/3); Ankara valilileri için tarih düşürülen manzumelerde “Ankara” (T. 9/4, T. 16/13, T. 19/7, T. 20/4); Abdülkâdir Geylânî’den bahsederken “Bağdat” (K. 27/7); Hz. Ömer tarafından kurulan şehir “Basra” (K. 25/5); Klasik şiirde, yakut madeni çıkarılması sebebiyle, sevgilinin dudağının sembolü olan “Bedahşân” (K. 45/52, G. 148/1); Edhemîlerden bahsederken “Belh” (K. 35/12); sevgilinin güzelliğinin nispet edildiği “Gürcistan” (K. 45/53); kutsal mekânların bulunduğu yere dikkat çekilerek “Hicâz” (K. 14/8); Hint tavırlı sevgiliden bahsedilirken “Hindistan” (K. 45/52); Fennî’nin memuriyetini yaptığı çeşitli yerlerden biri olan Kayseri’nin ilçesi “İncesu” (K. 40/59, K. 49/1, G. 123/6); Fennî’nin gitmek isteyip de bir türlü gitmeye nail olamayışı ile “İstanbul” (G. 109/5); kutsal mekân “Kâbe” (G. 68/7, G. 141/1, G. 206/2, G. 248/3, TH. 8/3); Fennî’nin çeşitli ilçelerinde memuriyetini yaptığı yerlerden biri olan “Kayseri” (K. 37/42, K. 47/15, (T. 18/1); Hz. Hüseyin’in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yer olup matem yeri olarak anılan “Kerbelâ” (G. 113/1 ,G. 249/3); Kıbrıs taşı ve elması meşhur olmasıyla “Kıbrıs” (G. 183/6, G. 225/1); Firavun’un boğulduğu yer olarak “Nil Nehri” (G. 226/7); Fennî’nin ülkesi olarak “Osmanlı Devleti” (K. 37/109, K. 39/14, K. 39/21, K. 39/58, T. 21/1); “Paris” ve “Selanik” (G.

²²Bu bölümde; (Akbayar, 2001) kaynağından yararlanılmıştır.

39/4); “*Sidretü’l Müntehâ*”²³ (K. 14/3, G. 219/1); Yozgat’ta bulunan ve Türkiye’nin ilk millî parkı olan bugünkü adıyla “*Çamlık Millî Parkı*”ndan, o zaman halk arasında “*Soğluk*”²⁴ diye bahsedilen “*Soğukluk*” (G. 246/9); Fennî’nin memuriyetini yaptığı çeşitli yerlerden biri olan “*Yabanâbâd*”²⁵ (K. 49/1); Fennî’nin memleketi “*Yozgat*” (G. 12/6, T. 12/2, T. 4/1) ve hilesiyle anılan “*Zengicek*”²⁶ (G. 123/5) Dîvân’da zikredilen yer adlarındandır.

Sonuç

Klasik Türk Edebiyatının son mümessillerinden olan Yozgatlı Mehmed Saîd Fennî’nin, Ali Şakir Ergin tarafından yeni harflerle neşredilen Dîvân’ı üzerine şimdiye kadar yapılan çok fazla çalışma olmayıp Fennî Dîvânı Sözlüğü’nün (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük) hazırlanması, bu eseri manalandırmak yahut anlamak adına yapılan ilk hacimli çalışmayı teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu sözlük çalışması Dîvân’ın küçük bir şerhi niteliğinde olup içerdiği her bir kelimenin; terkihi ya da kelime grubuyla birer sözlük maddesi oluşturulmuştur. Bu sözlük maddeleri ise; edat, bağlaç, ünlem, deyim ve atasözü, âyet ve hadis, kalıplaşmış ifadeler, Arapça ve Farsça ibareler, birtakım şahsiyetler ile yer adlarından müteşekkildir. Bununla birlikte bu maddelerin içerdikleri genel anlamlarının yanı sıra mecazî ve tasavvufî anlamları ile içerdikleri mazmunlar da verilmeye gayret edilmiştir. Genel bir açıklama ile taslağı bu şekilde oluşturulan sözlük maddelerinin manalandırılması aşamasındaki en belirleyici özelliği ise; “*bağlam*”ları (*contex*) dikkate alınarak manalandırılması ile olmuştur. Dolayısıyla bu sözlük çalışması ve buna benzer diğer sözlük çalışmaları da klasik sözlüklerden ziyade bağlam odaklı bir çalışma olmuş ve metinlerin daha çabuk ve kolay kavranması ile manalandırılmasına zemin hazırlamıştır. Bu ayrıntılı ve meşakkatli çalışmaların yapılmasına hizmet eden bir platform olan TEBDİZ sistemi ise çalışmaların yapılmasında büyük kolaylık sağlamış ve çalışma sürecini hızlandırmıştır. Böylece ortaya bir eserin her yönleriyle ele alındığı; her türlü kelime türü, şahsiyet ve yer adlarını içeren hacimli bir sözlük çıkarılmıştır.

Bu çalışma ise Fennî Dîvânı ve hazırlanan Fennî Dîvânı Sözlüğünden tespit edilen unsurlar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Evvela şairin hayatı, dünya görüşü, edebî kişiliği üzerine durulmuş, şiirlerinden yola çıkarak onun her yönüyle şairliği ele alınmaya gayret edilmiştir. Daha sonra yine tespit edilen bu unsurlar doğrultusunda Fennî’nin dili ve üslubu belirlenmiş; kimi yerlerde açık ve anlaşılır bir dil kullanan şairin kimi yerde Arapça ve Farsça ağırlıklı bir dil kullandığı, şiirlerde “*hikemî tarz*”ın izlerinin görüldüğü tespit edilmiştir. Aynı zamanda Dîvân, şekil ve muhteva yönünden de incelenmiş ve birtakım bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular; Dîvân’da bulunan belirli *edat*, *bağlaç*, *ünlem*, *deyim* ve *atasözü*, *âyet* ve *hadis*, *Arapça* ve *Farsça* *ibareler* ile *birtakım şahsiyetler* (dinî, tasavvufî, âlim ve şair, devlet büyükleri, aşk hikâyelerinin kahramanları, mitolojik kahramanlar, Yunanî şahsiyetler gibi), *varlıklar* (dinî, kutsal, mitolojik varlıklar gibi) *yer adları* (şairin memleketi olan Yozgat başta

²³ bk. “*Âyetler*” bölümü.

²⁴ A. Ş. Ergin (kişisel iletişim, 6 Mart 2020).

²⁵ Ankara’nın bir ilçesi; Kızılcahamam.

²⁶ Konya sınırları içerisindeki bir köy; Koçkaya.

olmak üzere memuriyette bulunduğu, hayalini kurduğu, tasavvufî şahsiyetleriyle öne çıkan yahut kutsal olan muhtelif yerler ile Klasik şiirde bahsi geçen diğer yer/mekânlar gibi) şeklinde tespit edilmiş olup gerek Dîvân'dan gerek hazırlanan sözlükten gerekse farklı kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda bilhassa bağlamlarına göre açıklanmaya gayret edilmiştir.

Sonuç itibarıyla Fennî Dîvânı'nın tespit edilen söz varlığından hareketle mana dünyası ortaya çıkarılmıştır. Bu doğrultuda şairin daha çok kullandığı hikemî tarzla birlikte nasihat niteliğinde olan üslubu, yukarıda sıralanan bulgular ve dil öğeleri, Dîvân'ın şekil ve muhtevası ile Klasik Türk Edebiyatına has özellikleri belirlenmiştir. Tüm bu yönleri ile çalışma, şair Fennî ve elde bulunan tek eseri olan Dîvân'ı adına yapılmış olan ilk ayrıntılı çalışma olma ve bundan sonra yapılacak olan araştırmalara ve çalışmalara kaynak olma özelliği taşıyacaktır.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A. ve Özkan, F. H. (1994). *Yozgat Meşhurları*, Ankara: Kariyer Matbaacılık.
- Akbayar, N. (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Aksoy, Ö. A. (1976). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. C. I-II, Ankara: TDK Yay.
- Akün, Ö. F. (1994). "Dîvân Edebiyatı". *İslam Ansiklopedisi*, 9: 389-427, İstanbul: TDV Yay.
- Alibaz, E. (2020). *Fennî Dîvânı Sözlüğü/ Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykan, R. (2012). *Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'an Fihristi*. İstanbul: Pınar Yay.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı, <http://lugatim.com/>, Erişim Tarihi: 20.03.2020.
- Devellioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ergin, A.Ş. (1995). "Fennî Efendi", *İslam Ansiklopedisi*. 12: 349, İstanbul: TDV Yay.
- Ergin, A. Ş. (1996). *Fennî Divanı*, Ankara: Kariyer Matbaacılık.
- Ergin, A. Ş. (2002). "Mehmed Saîd Fennî". *Dergi Park/Akademik*, <http://static.dergipark.org.tr:8080/articledownload/a520/9bdd/745d/5c9df9527a630.df?>, s. 145-166, Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- Harman, Ö. F. (1994). "Dâvûd". *İslam Ansiklopedisi*. 9: 21-24, İstanbul: TDV Yay.
- İnal, İbnülemin M. K. (1988). *Son Asır Türk Şairleri*. C.I, İstanbul: Dergâh Yay.
- İsen, M. (1992). "Külbe-i Ahzân". *İslam Ansiklopedisi*, 6: 88, İstanbul: TDV Yay.
- İsen, M. (Ed.), Horata, O., Macit, M., Kılıç, F., Aksoyak, İ.H. (2017). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Johnson, F. (1852). *Dictionary, Persian, Arabic and English*. London: Honourable East-India Company.
- Koç, Y. (2013). "Yozgat". *İslam Ansiklopedisi*, 43: 559-564, İstanbul: TDV Yay.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri/Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Köksal, M. A. (2017). *Peygamberler Tarihi*. C. I-II, Ankara: TDV Yay.
- Levend, A. S. (2017). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü/ Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz.: Cemal Kurnaz). Ankara: Berikan Yay.
- Öztürk, Ö. (2017). "Akhilleus, Achilles, Achille, Aşil". *Özhan Öztürk Makaleleri*, <http://ozhanozturk.com/2017/12/24/akhilleus/>, Erişim Tarihi: 16.09.2019.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. I-II-III, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pala, İ. (2017). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Türk Dil Kurumu (2016). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yay.
- Zavotçu, G. (2018). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İzmit: Umuttepe Yay.